

A JÖVŐ NEMZEDÉKEK JOGAI

A JÖVŐ NEMZEDÉKEK JOGAI

szerkesztette

Jávor Benedek

Védegylet, 2000

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémián 2000. szeptember 8-án tartott konferencia anyagát tartalmazza.

ISBN 963 00 5160 5

Kiadja: Végegylet
Felelős szerkesztő: Jávor Benedek
Készült 1000 példányban
Rexprint Nyomda
Budapest
2000

Előszó	5
VIDA GÁBOR: Az ökológiai válságtól a technokultúráig	8
ZÁGONI MIKLÓS: A technokulturától az etikáig: a technológiai neutralizmus kritikája	22
LÁNYI ANDRÁS: Az etikától a politikáig	31
SÓLYOM LÁSZLÓ: A jövő nemzedékek jogai és ezek képviselete a jelenben	35
MAJTÉNYI LÁSZLÓ: Észrevételek a jövő nemzedékek jogainak képviseletéhez	44
NAGY BOLDIZSÁR: A "jövő nemzedékek jogai" koncepció háttéré a magyar és a nemzetközi jogban	49
Törvénytervezet	60
Utószó	68

Kilakoltatás...
(Előszó helyett)

A ma oly divatos “ökológia” szó (már a nyalókák is “ökológikusak” a bevásárlóközpontok polcain) két görög szó összevonásának az eredménye. Az *oikosz* az egyik és a *logosz* a másik. Az *oikosz* házat, háztartást, otthont jelent, a *logosz* pedig szót, ígét, illetve átvitt értelemben tanítást is. Az ökológia tehát a házról, az otthonról szóló tanítás. És mivel foglalkozik az ökológia mint tudomány? Az élő szervezetek és az őket körülvevő környezet, az élőlénynek és “otthonának” kapcsolataival, egymásra hatásaival. Van azonban egy különös élőlény a Földön, amely hajlamos azt gondolni magáról, hogy otthona nem hat rá, ha egyáltalán otthonának tartja környezetét, ő maga azonban minden eddiginél erősebb hatást gyakorol az őt körülvevő világra. Leigázzuk a természetet, szerette ez a lény még nem is olyan régen hangoztatni, mintha bizony a természet nem a saját otthona volna. És eszébe jutna-e valakinek leigázni az otthonát? Racionális magatartásnak tartanánk-e, ha valaki elszennyezné, tönkretenné otthonát, amelyet szüleitől örökölt, és amelyben felnőtt?

Nem is olyan régen, mondjuk 150 évvel ezelőtt, kocsik járták az akkori Pest-Buda szűk utcáit, a Blaukugel-gassétól a König strasséig, rajtuk hatalmas hordók, melyekből “Donauwasser! Donauwasser!” kiáltásokkal kínálták a Duna-vizet. Akkoriban bárhová ment az ember, belélegezhető volt a levegő és ihatóak a folyóvizek. Manapság már a lábunkat sem szívesen dugjuk a Dunának nevezett zavaros, iszap-szürke, olajszagú kanálisba. Az, hogy inni is lehetne belőle, már rémálmainkban sem jut eszünkbe. “Szegény kis régi háza elveszett gyermekkoromnak! / Gondoltad volna, hogy így kilakoltatom önmagam?” – írja Fernando Pessoa. Gondoltuk volna, hogy így kilakoltatjuk önmagunkat?

De vajon önmagunkat lakoltattuk csak ki? Egyedül laktunk itt, vagy családi ház, amit tönkretettünk? Vagy egy egész bérház? Ki

mindenkit lakoltatunk ki anélkül, hogy tudnánk róla, vagy anélkül, hogy tudni akarnánk róla?

Mill óta a társadalmi szabadság fogalmát úgy értelmezzük, hogy szabadon cselekedhetünk, amíg nem avatkozunk bele mások életébe. Száz-százötven éven keresztül ez biztos fogódzókát kínált az egyéni cselekedetek társadalmi megítélésének problémájához. A környezeti válság azonban fenekestül forgatta fel az ember és az őt körülvevő világ, a társadalom, a földi ökoszisztéma viszonyát. Alig-alig van a magánélet szférájába zárt, autonóm cselekedet, amely ne gyakorolna hatást a többiekre, a társadalomra. Fogyasztási szokásaink, életstílusunk lábnyomot hagynak maguk után a természetben. Ezt a lábnyomot mérgező hulladéktenger; szennyezett levegő és vizek; autók által előtött városok; olajtól fuldokló vízimadarak; kiirtott esőerdők alkotják. Ez nem volt elkerülhetetlen, sem pedig szükségszerű. Így láttuk jónak. Lebontottuk és eladtuk a tetőt magunk fölül, hisz hatalmas profitra tehattünk szert. Eltűzeltük a parkettát, mert olcsóbbnak tűnt mint tűzifát venni. De mindez súlyos hatást gyakorol a velünk egy "házban" egy bolygón élőkre. Otthonunk tönkretételével mindannyiunk életlehetőségeit semmisítjük meg.

Tudjuk, hogy a szennyezések, a környezeti problémák nem ismernek országhatárokat. Az általunk gerjesztett üvegházhatás következményeitől a Fülöp-szigeteken is szenvednek. Abba azonban ritkán gondolunk bele, hogy az időt sem ismerik. A kipusztított fajok soha nem élednek újra. A kiirtott esőerdőknek évszázadok kellene, hogy újra megjelenjenek. A világ csak nagyon lassan tér magához utánunk. Mindezt örökösen hagyjuk utódainknak, akik az előnyökből semmit sem kapnak. Az eladott tetőcserép árát elmulatjuk, unokáinknak a beázás marad. Ők azok, akiket valójában kilakoltatunk, és nincs másik ház, ahol meghúzhatnák magukat. Ez az, amiről nem szól a diskurzus, amiről nem esik szó sehol. Vannak, akiknek gyenge a hangja, akik véleményüket, akaratukat alig-alig tudják eljuttatni azokhoz, akik döntenek róluk. De mégiscsak vannak. Elindulhatnak menetben, és letáborozhatnak valahol. Washingtonban, Delhiben, Jakartában. Seattle-ben vagy Prágában. Akárhol. Megmutatni, hogy vannak, hogy vagyunk. És hogy érdekeink, véleményünk van. De mi lesz azokkal, akik nincsenek?

Akik nem indulhatnak el? Akik fölül már jó előre elbontjuk a tetőt, anélkül, hogy beleszólhatnának abba, amit csinálunk?

Vannak olyanok, akiknek a szava nem hallatszik elég messzire. Az egyszerű polgár, ha az adataival bűvészkednek. A kisebbségek. Az iskolások. Mégsem maradnak jogfosztottak, nem hagyjuk őket magukra, hanem kijelölünk valakit, aki helyettük, a nevükben szól. Aki képviseli őket, az érdekeiket, a véleményüket, és akinek a szavára odafigyelünk. Kell tehát olyasvalaki is, aki a nem-létezők, a majdaniak, a jövő generációk helyett emeli fel a szavát, aki ránk szól, ha nekiállunk kibontani a főfalat. Aki figyelmeztet minket, hogy nem prédálhatunk fel mindent, hogy a ház nem csak a miénk, örökül kell hagynunk utódainkra. Mielőtt végképp kilakoltatnánk mindannyiukat.

Jávor Benedek

Vida Gábor

Az ökológiai válságtól a technokultúráig

Hadd állítsam feje tetejére a dolgokat és egy olyan idézettel kezdjek, amely a végső konklúziót tartalmazza. Az idézet Bertrand Russelltől származik, több mint ötven évvel ezelőttről, és így hangzik:

“A végső tanulság az, hogy nagyon keveset tudunk, s mégis meghökkenítő, hogy már mennyi mindent tudunk, s még meglepőbb, hogy ily kevés tudás ily nagy hatalmat ad nekünk.”

A mondat legutolsó része valamiféle aggodalmat is tükröz, és hogy az aggodalom valóban megalapozott, azt másvalaki bizonyítja számunkra. Ez a másvalaki Václav Havel, a Cseh Köztársaság elnöke. Kevesek által ismert újévi köszöntőjében - amelyet a cseh rádió és televízió is sugárzott -, azt állította, hogy környezetünkben az egész világon egy nagyon komolyan veendő figyelmeztetéssel kell szembenéznünk. Röviden áttekintette a környezet problémáival, a társadalmi berendezkedések gondjaival, a világ kettészakadásával kapcsolatos kérdéseket. Csodálkozom, hogy beszédét nem követte komolyabb sajtóvisszhang sem Magyarországon, sem másutt. Beszédének szövege énhozzám is csak az IUCN (International Union of Conservation Nature – az ENSZ Természetvédelmi Egyesülete) kiadványaként jutott el. Azt hiszem, megalapozottnak tekinthetjük az aggodalmakat, ha nem egy egyszerű "zöld" környezetvédő, hanem olyan komoly államférfi, mint Václav Havel veti fel ezeket a kérdéseket. És bár lehetne sorolni más ismert személyiségeket is, akik hasonlóképpen foglalkoztak a problémával, ehelyett inkább megpróbálom megmutatni azt, hogy ténylegesen mi itt a baj.

A Föld jelenlegi helyzetében, a jelenleg zajló folyamatok mellett hosszan nem tartható fenn számunkra elfogadható körülmények között. A Föld, mint tudjuk, 4,5 milliárd éves. Nem sokkal kialakulása után, alig néhány száz millió éven belül megjelentek rajta az élet kezdetleges formái, és ezek az idők során jelentősen

átalakították a Földet. Megjelent a bioszféra és megindultak az evolúciós folyamatok, melyek révén az élővilág változatossága, diverzitása, valamint növény- és állatvilága kialakult, majd a legvégén, egy roppant rövid időn belül ezen a skálán, megjelent az ember, és megjelentek az emberi változtatások ebben a bioszférában. Érzékeltetésül, hogy milyen hatalmas időintervallumról van itt szó, ha olyan történelmi eseményeket akarnánk feltüntetni ezen a skálán, mint például Amerika fölfedezése, a feladatot mikroszkóppal tudnánk csak elvégezni. Tehát nagyon sokáig a Földön a bioszféra ember nélkül működött, és ez a rendszer csodálatos módon tartotta fenn az élet feltételeit. A rendszernek ezen működése az, amit manapság mint Gaia-elméletet részleteiben is kidolgoztak. Ennek a folyamatnak a lényege az volt, hogy egyetlen nagy rendszerként működött három, majd négy alrendszer. A Föld szilárd halmazállapotú része, amit geoszférának vagy litoszférának nevezünk, és amelynek legfelső rétege a pedoszféra, a talaj, külön szféraként említhető, interakcióban, kölcsönhatásban az atmoszférával és a hidroszférával, különböző folyamatokon keresztül formálta, alakította a Földet. Ez volt a kezdet kezdetén. Erre a hármas rendszerre hamarosan rátelepült azonban egy negyedik szféra, a biológiai szféra, a bioszféra. Az élővilág azáltal, hogy a Földön uralomba vette először a vizet, azután a többi szférát is, teljesen átalakította a Földet. A kilencszázas években jöttünk csak rá, hogy például az atmoszféra oxigéntartalma biológiai eredetű, ha a Földön az életet elpusztítanánk, geológiai skálán rövid idő alatt teljesen átalakulna. Az oxigén gyakorlatilag eltűnne a légkörből, helyette szén-dioxid kerülne nagyrészt a légkörbe, ennek következtében a hőmérsékletviszonyok átalakulnának a Vénuszhoz hasonlóvá, és ha nem is annyira forró, de valószínűleg 100 fok fölötti hőmérséklet uralkodna a Földön. Ma már nyilvánvaló, hogy az a szemlélet, amely a XIX-XX. században uralkodott, mely szerint természetes hogy oxigén van a légkörben, természetes, hogy a vizeink olyanok, amilyenek, a tenger sós, és így tovább, alapvetően hamis, hiszen teljesen más körülmények uralkodnának, ha az élővilág nem lenne a Földön. Ennek ismeretében a feladat az, hogy megmondjuk, hogy melyek azok a folyamatok, amelyek a jelenleg tapasztalt körülményeket kialakították, és melyek azok, amelyek

révén ez az állapot valahogy fõn is marad. Nagyon egyszerûen és vázlatosan, a Fõld úgy mûködik, mint egy hatalmas ökoszisztéma, ökorendszer, amelyet a rendszeren átfolyó energiaáramlás tart fenn. Minden transzformáció nyilvánvalóan hõvesztéssel jár, így az áramló energia mennyisége egyre kisebb, de kvalitásában egyre magasabb értékeket vesz fel. Ez az energiaáram cirkuláltat többé-kevésbé zárt anyagi ciklusokat, amelyek számunkra legfontosabb elemei a légkörben levõ oxigén és szén-dioxid, a vízben és a talajban lévõ ásványi sók, és maga a víz is. A rendszer mûködése nagy mértékben leegyszerûsítve azon múlik, hogy a napenergia, amely a mi idõskálánkon mérve korlátlanul áll rendelkezésre, transzformálódik kémiai energiává a növényi fotoszintézis csodálatos mechanizmusa révén, és ennek hasznosításával mûködik végsõ soron az egész földi ökoszisztéma. (Pontosabban vannak kivételek, aminthogy a biológiában mindig vannak kivételek: bizonyos mélytengeri állatok függetleníteni tudják magukat a napból származó energiaáramlástól, de mennyiségében, hatásában ez a folyamat elhanyagolható.) A fotoszintézis során megkötött energia révén létezhetnek a növényevõ állatok, amelyek tovább a táplálékhálózatokban ragadozóknak adnak tápanyagot, míg végül mindegyikük teste a lebontókon keresztül jut vissza az anyagciklusok a záródásához. Ez egy olyan séma természetesen amelyben nem térek ki nagyon sok egyéb, biológiailag nagyon fontos folyamatra; tudjuk azt, hogy a növények is lélegeznek, és így oxigént fogyasztanak – jóllehet a növekedésben lévõ növények összességében több oxigént termelnek mint amennyit fogyasztanak - és így tovább.

A kérdés az, hogy ez az egész rendszer jelenleg sérült-e vagy sem, mûködik-e ugyanúgy mint eddig, vagy pedig nem. Azt vélhetnénk, hogy nem lehet baj, mivel az ember által átalakított bioszférában a gabona, a kukorica, a búza, és más terményeink helyettesítik sok esetben a természetes vegetációt. A növényevõk helyén az embert és háziállatainak jelentõs részét találjuk, míg a húsevõket mi magunk, esetleg a macskáink kutyáink helyettesítik. A lebontó szervezeteket lényegében nem bántottuk, azt gondolhatjuk, hogy azok élnek a talajban mint eddig, és az egész rendszer mûködik tovább. A helyzet azonban nem ilyen egyszerû, mert egyrészt

jelentős kvantitatív változásokat tapasztalunk a növényzet tömegében – elég elképzelni, hogy Magyarországon egy ún. klimax erdő, tehát az amelyik magától, a klimatikus tényezők hatására itt kialakulna, milyen bonyolult, és milyen nagy élőtömeget jelent, összehasonlítva mondjuk egy búzátáblával vagy akár egy kukoricátáblával. A mennyiségi változás tehát jelentős, de még sokkal jelentősebb változások vannak a változatosság, a biodiverzitás tekintetében, amelyek igen nagy mértékben lecsökkentek.

Megpróbáltam táblázatszerűen összeállítani a kontrasztos különbségeket az eredeti, természetes állapot és az ember által létrehozott ún. mesterséges ökoszisztémák legjellemzőbb tulajdonságait illetően. (1. ábra) A változatosság fajsinten, és a fajon belüli ún. genetikai diverzitás szintjén a természetes ökoszisztémákban óriási nagy volt, ezzel szemben az ember által létesítettekben minimális. Ez egy látszólag nem lényeges dolog, gondolhatnánk azt, hogy természetes, hisz az eredeti természetes ökoszisztémában a vadászó, halászó, gyűjtögető ember a rengetegféle élőlény közül egyet-kettőt preferált, amelyet jól tudott hasznosítani, ezt most helyettesítette egy olyan rendszerrel, amelyben minden egyes egyed, minden egyes növény hasznos a számára. Csakhogy ennek a logikus változtatásnak a hatására működésbeli problémák keletkeznek, elsősorban a stabilitás vonatkozásában, éspedig elsősorban nem rövid, hanem hosszú távon. Rövid távú problémák is jelentkeznek természetesen, gondoljunk csak arra, hogy mit jelent egy monokultúra fönntartása, vegyszerigény, permetezés, talajművelés, gondoskodás tekintetében, amelyek az eredetiben természetesen nem voltak meg.

	TERMÉSZETES	EMBER ÁLTAL LÉTREHOZOTT
Fajdiverzitás	magas	alacsony (gyakran monokultúra)
Géndiverzitás	magas	alacsony (gyakran genetikailag homogén)
Biomassza	magas	alacsony
Elemek körforgása	kiegyensúlyozott	felborult
Változó környezetben alkalmazkodás	természetes szelekció	faj vagy fajtaváltás, nemesítés
Működőképesség (tapasztalat)	4 milliárd év	400 év
Globális trend	csökkenés (kiszorulás)	növekedés
Következmény a bioszféra működésére	fenntarthatóság (Gaia)	? (globális melegedés, instabilitás)

1. ábra: *A természetes és az ember által létrehozott ökoszisztémák főbb tulajdonságai közti különbségek*

A problémák széles köréből a diverzitáson és a tömegvonatkozásokon kívül még kiemelném a ciklusok működésével kapcsolatos nehézségeket. Az anyagkörforgások rendszerében az emberi beavatkozások hatására olyan, igen erős változtatások mentek végbe, amelyek hatására a ciklusok nem záródnak tökéletesen. A természetben a ciklusok záródnak, hiszen ha nem záródnának, akkor rövid időn belül a ciklusban cirkuláló elemek valamelyike elfogy, és a rendszer tönkremenne. De ha belegondolunk a vizeinkben

felhalmozódott rengeteg nitrogén jelenlétébe, vagy felvetjük a kérdést, hogy mitől van a légkörben túl sok savkeltő kén-dioxid és más vegyülete akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a ciklusok nem záródnak teljesen, és ez azt jelzi, hogy ez az állapot nem fenntartható. Ahhoz, hogy ezeknek a hatásoknak a nagyságát meg tudjuk becsülni, tudnunk kéne, hogy milyen mértékben változtattuk meg ezeket a rendszereket a Földön. Három típusú területet különböztethetünk meg egymástól. Az első típus az ember által teljesen átalakított területek, ahol az eredeti állapotnak nyoma sincs. A második, közbülső régió az ahol még fel lehet ismerni valami belőle, gondoljunk egy legelővé átalakított, vagy egy művelt erdőre, és végül a harmadik azon területek összessége, ahol még természetközelinek nevezhető ökoszisztémák a dominánsak. Nem jelenti ez természetesen azt, hogy ezek még érintetlen területek lennének, mert a Földön a XX. század végén ilyenről gyakorlatilag nem beszélhetünk, hanem pusztán azt jelzi, hogy még működőképes ökoszisztémákról van szó, amelyek ellátják az alapvető ökológiai funkciókat. Ha megnézzük, hogy az egyes kontinensekre vetítve az átalakított területek aránya mekkora, akkor jól látszik, hogy Európa ebben a tekintetben a legrosszabb helyzetben van, hiszen itt van a legrégebben jelen a természetátalakításnak egy nagyon drasztikus formája. A világ egészében is ez az átalakítás már 50%-nál nagyobb felületre terjed ki, ami azt is jelzi, hogy a gondok ennek kapcsán kezdenek szaporodni. Nagyon triviális hasonlattal élve ez olyasvalami mintha a Föld felszínét az emberi bőrhöz hasonlítanánk. Ha megéget a kezünk, és egy kis darabon a bőr elhal, az még könnyen regenerálódik. De ha a roncsolódás eléri egy ötven százalék körüli értéket, akkor általában már nincsen esély a túlélésre.

Mindezek hatására az utóbbi évtizedekben komoly aggályok jelentek meg a különböző ökológus gondolkodók körében is. Az aggodalom alapja, bármennyire is furcsának tűnjön ez Magyarországon, a túlnépesedés. Az emberiség létszáma nagyon hosszú időszakon keresztül gyakorlatilag állandó, vagy lassan növekvő volt a Földön, és ez a létszám néhány százmillió lehetett az egész Földre vetítve. Az ipari forradalom idején és azután ez a lélekszám exponenciális, sőt hiperbolikus, nagyon gyors növekedésnek indult és ez az – Ehrlich kifejezésével – “populációs

bomba” mára 6 milliárd fölé vitte a Föld lakosainak a számát. Ebből pedig igen komoly gondok származnak. Nem annyira ismerjük ezeket itt Magyarországon, de ha megvizsgáljuk a Szahara alatti Afrikában élő népeket, mondjuk Ruandát, ahol az átlagos gyerekszám ötnél több és ahol a népszaporulat olyan mértékű, és az ebből adódó problémák olyan erősek, hogy állandó konfliktusokat jelentenek különböző törzsek között, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy komolyan kell venni ezeket a problémákat. A túlnépesedés ugyanakkor nem az egyetlen dolog amit figyelembe kell vennünk. Van egy egyszerű formula amit még Ehrlich vezetett be és írt föl. Ez azt mondja ki, hogy az *impakt*, azaz a környezetre való hatás, három tényező szorzatából adódik. Ezek közül egyik a népességszám, azaz hogy hány ember él a Földön, a következő az, hogy ezek egy főre eső fogyasztása mennyi - és ez egy nagyon fontos kérdés -, és végül a harmadik, amivel mi szeretünk törődni, és ami tulajdonképpen sokszor póttvékenységként jelentkezik a környezetvédelemben, a technológiai megoldás, hogy ezt a termelést amit elfogyasztunk, ezt milyen technológiával, mennyire környezetbarát módon tudjuk produkálni. Ha most ennek a szorzatnak a három tagjából egyetlen egyre, a technológiára koncentrálunk és arra helyezzük a hangsúlyt, az azt jelenti, hogy gyakorlatilag hiábavaló lesz a megelőző szándékú tevékenység. Magyarország esetében például, ahol a népesség ugyan nem nő, de a fogyasztás és a GDP az utóbbi években dinamikus növekedésnek indult, sőt, ezt tekintjük büszkén az egyik legnagyobb eredményünknek, jól látható, hogy a szorzat egyetlen tagját sem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Nem elég azonban ezekre a problémákra felhívni a figyelmet, hanem meg kell próbálnunk levonni a megfelelő következtetéseket, és megkíséríteni az adekvát válasz megfogalmazását. Az előző képsorokat azért mutattam be a bioszféra egészének működéséről, hogy lássuk hogy melyek azok a jellemzők, amelyek a bioszférát valóban az ún. “fenntartható fejlődés” kategóriájában tartották. Nem szeretem ugyan ezt a kifejezést használni, nyilvánvalóan meg kéne mondani, hogy mi az hogy fenntartható, mennyi ideig akarjuk fenntartani, és mi az, hogy fejlődés, de azért az élővilág egészére nézve azt hiszem mindannyian beláthatjuk, hogy itt egy komoly fejlődés zajlott le a Föld keletkezésétől az ember megjelenéséig. És

hogy ez fenntartható volt, azt bizonyítja, hogy nem pusztult el az élet, aminek egyébként be kellett volna következnie, hogyha valamiféle szabályozó mechanizmus nem illeszti hozzá a megváltozott környezethez a létfeltételeket. Példaként elég ha arra utalok, hogy mint tudjuk, a Nap kisugárzási energiája 4,5 milliárd éves időskálán jelentősen növekedett, a kezdetéhez képest körülbelül 30%-kal. Ez azt jelenti, hogy vagy akkor kellett volna megfagynunk, és eleve nem keletkezhetett volna élet, vagy most kéne megfőni, és akkor szintén nem lenne élet. Egy csoda tulajdonképpen, hogy hogyan tudta ez alatt a hosszú időszak alatt a szabályozásnak valamilyen nem ember által megtervezett, hanem egyesek szerint a természetfeletti, isteni sugallatra kialakított, mások szerint valamiféle önszabályozási rendszerben kialakult formája, de végülis mégiscsak fönntartani az életet. Ezt a folyamatot valami olyasféle módon kell elképzelnünk, mint ahogyan az üvegház kezelése során a gondos kertész este becsukja az ablakokat, hogy a meleget visszatartsa, reggel, amikor a sugárzás erősödik, akkor kinyitja, hogy ne melegegjen túl, és ezzel az állandó finom hozzáigazítással a környezeti feltételekhez többé-kevésbé állandó hőmérsékletet képes fenntartani. Ilyesféle módon váltogatta a globális természeti rendszer az üvegházhatás erősségét a szén-dioxid parciális nyomásának a változtatásán keresztül.

Nagyon fontos üzenet tehát, hogy a bioszféra fenntartható fejlődést tudott produkálni. Ehhez három nagyon lényeges szempont teljesen egyértelműen hozzájárult. Az egyik a diverzitás, a változatosság. Az élővilág mindig roppant változatos volt. Ha visszemelegszünk arra az ábrára, amely a földi ökoszisztéma működésének, anyag- és energiáramlásainak vázlatát mutatta be, akkor felidézhetjük, hogy a növényzet milyen fontos szerepet tölt be ennek a rendszernek a működésében. Mint említettem, növényzettel természetesen a mesterséges rendszerek is rendelkeznek, csak hogy ez a növényzet más mint a természetes szisztémákban. A változás a diverzitásban a legszembeszökőbb. A kérdés az, hogy milyen szerepe van a diverzitásnak abban, hogy a bioszféra ténylegesen működjön, a ciklusok forogjanak, az energia áramoljon, és így tovább. A tudomány számos bizonyítékkal szolgált már arra nézve, hogy a diverzitás növekedése valójában hatékonyságnövekedést is jelent.

Gondoljuk csak el, hogy az egyes élőlények más és más elemeit tudják hasznosítani a környezetüknek. Világos tehát, hogy ha többféle élőlény van, akkor azok hatékonyabban tudják a forrásokat kihasználni, az energiaáramlást, és az anyagciklusokat működtetni; másrésről pedig a diverzitás biztosítja az egész rendszer stabilitását is. Ennek a fölborulását jól láthatjuk a monokultúrák létesítésekor. A monokultúra egy terített asztal minden olyan élőlény számára, amely azt hasznosítani tudja. Nem csak az ember jelentkezik ilyen igényekkel, hanem jelentkezik baktériumok, vírusok, gombák rovarok, emlősállatok és így tovább. A természetben monokultúra éppen ezért nincs, mert hosszabb távon a különféle erre specializálódó szervezetek a monokultúrát megszüntetik, elpusztítják, illetve visszaszorítják olyan szintre amelyen működőképes marad még, életben marad de megszűnik a dominanciája. Az ember olyan faj a Földön, amelyik dominanciára jutott és ennek hatására éppígy dominánssá váltak háziállatai, termesztett növényei, néhány élősködője, kártevője, és ez az egész rendszer labilitását mára jelentős mértékben megnövelte.

A másik nagyon fontos mechanizmus, amelyik a bioszféra fenntarthatóságát biztosította, a növekedés és annak szabályozása. Korlátlan növekedés egy véges világban nem létezik. A Föld korlátlan növekedést nem tud biztosítani. Némelyik faj időnként exponenciális növekedésre képes, és Malthus legfontosabb megállapítása éppen az volt, hogy az emberi fajnál ez bekövetkezhet. Ezt aztán Darwin az összes többi fajra is kiterjesztette, és bebizonyította, hogy potenciálisan minden faj képes exponenciális növekedésre, csak éppen a környezet nem biztosít lehetőséget hosszú távon ennek a fenntartására. Ezért a természetben, és erre a biológusok nagyon sokféle példán keresztül mutatnak rá, a források kimerülése, korlátozott volta előbb-utóbb az exponenciális növekedést simítja, csökkenti és végső soron vagy egy nulla növekedés valósul meg, tehát a növekedés megáll, vagy fluktuál egy bizonyos telítettségi szint körül, vagy pedig, szélsőséges esetben kipuuszul, ha nem tudja a szabályozását megoldani. És ez az ami miatt nagyon sok ökológus aggódik, hogy itt a Földön még nagyon sokan hisznek a korlátlan növekedésben. Világos, hogy ez végtelenségig nem megy, azok akik ezen jobban elgondolkoznak,

vagy azt mondják, hogy a növekedést korlátozni kell, már most, vagy hogy a jövőben erre is gondolni kell, de esetleg most még nem.

A harmadik tulajdonság, amit a fenntarthatóság szempontjából fontosnak tartottam, a diverzitáson és a növekedés korlátozásán kívül, az a zárt anyagciklusok léte. Energia nem áramolhat zárt ciklusban, de anyagok esetében erre van lehetőség, és a Föld gyakorlatilag egy ilyen zárt rendszernek tekinthető az anyagciklusok vonatkozásában. Csodálatos, ahogyan az élővilág kialakította ezeket a zárt anyagi ciklusokat. A működéséhez szükséges különböző anyagok nem mindig álltak kellő mértékben rendelkezésre, és ez a földtörténet folyamán különböző krízishelyzeteket hozott létre. A bioszféra azonban mindig úgy át tudott váltani fokozatosan valami másra, hogy lehetővé vált fennmaradása, mígnem végül csaknem valamennyi folyamatát ciklusokra építette fel. Végző soron az oxidáló atmoszféra is egy energiakrízis eredményeképpen alakult ki: amikor az ósóceánban vészesen csökkenni kezdett a primitív élővilágként jelen lévő szerves vegyületek mennyisége, a bioszféra fokozatosan átállt a korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló napenergia hasznosítására az oxigéntermelő fotoszintetikus folyamatokon keresztül, amelyeknek hatására megjelent, majd megnövekedett az oxigén koncentrációja a légkörben. Ezek a tapasztalatok azonban homlokegyenest ellent mondanak a manapság domináló közgazdasági szemléletnek, és ezt az ellentmondást már sokan megpróbálták feloldani oly módon, hogy összeegyeztetik az ökológiai és az ökonómiai gondolkodást. Az érdekesség, a paradoxon az egészben az, hogy ez a két kifejezés ugyanannak a görög szónak, az *oikosznak* az alkalmazása, és mégis teljesen mást jelent egy ökológiai gondolkodás, mint egy hagyományos ökonómiai gondolkodás. Ezeknek a kísérleteknek az eredménye az ún. ökológiai ökonómia, amelyet egy kaliforniai kutatócsoport az utóbbi években elkezdett intenzíven kidolgozni, odáig vezetett, hogy megpróbálták pénzben kifejezni azokat az ökoszisztéma szolgáltatásokat, amelyeket mi sohasem kalkulálunk bele a termeléssel kapcsolatos költségekbe. A számítások végeredményeképpen fantasztikus értékek jöttek ki. Összességében a teljes globális GNP-t (18×10^{12} dollár) majdnem kétszeresen felülmúló, 33×10^{12} dollárnyi összeg egy év alatt az egész Földre vonatkozóan. Ez azért nagyon fontos, mert

ezek a kalkulációk jelzik azt, hogy az a folyamat, amelynek során eltüntetjük a Földről a természetes vegetációt és kicseréljük egy számunkra rövidtávon előnyösnek látszó termelési rendszerrel, hosszútávon nem tartható fenn, mivel ebben az esetben ezeket az amúgy az ökoszisztéma által nyújtott szolgáltatásokat nekünk kellene valamiből fedezni.

Ezt a logikát sokan persze kritizálják is, mondván, hogy nem szabadna pénzzel kifejezni ezeket a valójában pénzzel nem kifejezhető értékeket. Az aforizma szerint ugye az ökológus és az ökonómus abban különbözik egymástól, hogy az ökológus mindennek tudja az értékét, de semminek sem tudja az árát, az ökonómus pedig mindennek tudja az árát, de semminek sem tudja az értékét. Ez a gondolatiság nagyon jól tükröződik a kritikában is. Az ökológusok azonban megpróbálják megmutatni valahogy a természeti rendszerek értékét árban is, mivel az ökonómia más érvekkel aligha győzhető meg. Lehet természetesen ezt a próbálkozást kritizálni, de a tapasztalatok mindenesetre elég jól jelzik, hogy valami nincsen egészen rendjén ebben a rendszerben.

Végül konkrétan a mi konferenciánk céljaira vonatkoztatva az eddigieket, hadd mutassak rá arra, hogy a jövő nemzedékek sorsa - nagyon primitív modellekben - pesszimista és optimista verzióban létezik. A biológusok hajlamosabbak a pesszimista verzióra. Ez abból fakad, hogy Malthus óta a növekedés korlátai a biológusok körében egyértelműen elfogadottak, és ezt ki is fejezik olyan szimpla differenciálegyenletekkel, mint amilyen az ún. logisztikus egyenlet. Ennek formája a következő: $\dot{N} = rN(1-N/K)$. Nem kell megjedni, az egyenlet pusztán azt fejezi ki, hogy van egy malthusi paraméter, a kis r betű, ami a pillanatnyi egyedszámmal szorzatban elvileg egy exponenciális növekedést biztosít. Erre azonban ráhelyeződik egy fék, az $1-N/K$, ahol a K az a telítési szint, amely gyakorlatilag a környezet eltartóképességével egyenlő. Ha az N pillanatnyi egyedszám ezt az értéket eléri, eléri, akkor az N és a K azonos értékű, N/K az egyes értéket veszi fel, az $1-N/K$ pedig ennek megfelelően nulla. Az rN érték nullával való szorzata szintén nulla, és a növekedés leáll. Korlát nélkül a növekedés határa a csillagos ég, korláttal viszont aszimptotikusan tart a telítési szinthez. A probléma abban van, hogy többnyire ez csak akkor működik így, ha két feltétel

teljesül. Az egyik az, hogy folytonosan oldjuk meg ezt az egyenletet, és nem diszkrét lépésenként haladunk előre, a másik pedig hogy nincsen időelcsúszás a kontrolláló mechanizmusok körében, amelyek érzékelik, hogy milyen messzire vagyunk a telítési szinttől. Ha időelcsúszás van, akkor a dolog valamiféle kaotikus viselkedést mutat, ami nagyon gyakran a kipusztuláshoz vezet. Erre példákat bőven találunk a biológiában. Egy kísérlet során rénszarvaspopulációt telepítettek Alaszkában egy viszonylag kisméretű szigetre, ahol a zuzmókból és a tundravegetáció más tagjaiból korlátlan tápanyag látszott rendelkezésre állni. Ennek következtében a rénszarvaspopuláció szaporodásnak indult, a szaporodással viszont degradálta a környezetét, leromlott a gyepterminőség, ami végül a teljes populáció kipusztulásához vezetett. Ez az eset arra a mechanizmusra példa, ahol a *resource*, a forrás kimerülésével omlik össze a populáció. Egy másik folyamatot példáz az élesztő. Azt mindenki tudja, hogy ha mustba élesztő kerül, akkor ott a megfelelő körülmények hatására nagyon gyors, exponenciális szaporodásnak indul. A növekvő élesztőpopuláció egyre több cukrot alakít át alkohollá, ami viszont tulajdonképpen mérgező az élesztő számára - nekünk nem teljesen, de ez más helyzet -, és ennek következtében az egész populáció kipusztul, az érett borban már nincsen élő élesztő. Azt is mondhatnánk, hogy a környezetüket saját maguk úgy elszennyezik, hogy ezzel saját életfeltételeiket semmisítik meg.

Ehhez hasonló "rémtörténeteket" az emberiség történetében is találhatunk. Klasszikus példa erre a Húsvét-sziget esete. Az oda települő polinéz népcsoportok egy olyan szigetet találtak, ahol a vegetáció csodálatos volt, a szigetet erdő borította, amely élő anyagában változatos és gazdag volt. De mivel a sziget viszonylag kis méretű volt, és a növekedésnek nem volt egyéb korlátja, rövidesen letarolták a sziget teljes vegetációját, és ezzel végül is az egész civilizáció összeomlott. Nem állt rendelkezésükre fa, amelyből hajót építhettek, vagy amely segítségével a szobraikat mozgathatták volna, a szigeten a minimálisra csökkent forrásokért kíméletlen küzdelem indult meg. Amikor a fehér ember felfedezte a szigetet, egy teljesen elpusztult kultúrát, kannibalizmust, állandó háborúskodásokat talált.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a fentiekből, melyik modellt fogadjuk el a jövőre nézve érvényesnek? A kérdés nem könnyű. A közgazdászok ugyanis másképp gondolkodnak. Többnyire rövidtávon értékelik a helyzetet, és előszeretettel hivatkoznak az emberi belátásra. A forrással való belátáson alapuló gazdálkodásnak Hotelling 1931-ben egy nagyon egyszerű példáját mutatta be. Az ezüstabányászok esetét vizsgálta - amit mi itt a Tisza óta inkább aranybányászokra aktualizálhatnánk. Modelljének lényege az volt, hogy ha okosan és előrelátóan gazdálkodik a bányatulajdonos, akkor nem termeli ki most az összes aranyát, mert tudja, hogy az arany fogyó anyag, és ennek következtében később nagyobb értéken tudja majd értékesíteni, nagyobb haszonnal. Csakhogy ez a modell feltételezi azt, hogy a bánya hosszútávon is az ő tulajdonában marad, azaz biztonságos társadalmi berendezkedésben gondolkodik, valamint biztos abban is, hogy növekedni fog az arany ára, az előrelátása tehát tökéletesnek mondható. Ilyen feltételek között a fogyó anyagok hasznosítása egy fékkel működik csak, és ez ráveszi az egész világot arra, hogy váltogasson, próbáljon alternatív forrásokat is keresni. Ez az optimista közgazdász modell azt mondja, hogy nem kell aggódnunk, megoldunk mindent, okos, előrelátó emberek vagyunk.

A kérdés, hogy az optimista közgazdászoknak, vagy az aggódó ökológusoknak van-e igazuk. A legfőbb probléma ezzel kapcsolatban az időelcsúszás, ami a mi vonatkozásunkban azt jelenti, hogy milyen távon tudunk előre gondolkodni, és mennyi idő alatt tudunk reagálni a változásokra. A megfelelő előre gondolkodás akadályja lehet az, hogy a tudomány még nem tart ott, hogy ezt megtegye. Gondoljunk csak arra, hogy például a meteorológusok milyen távon tudnak biztonságosan előre gondolkodni. A meteorológia különösen jó példa, mivel hasonlóan komplex rendszerekkel dolgozik, mint amilyeneken az ökoszisztéma és az emberiség sorsa múlik, jól jelzi tehát a tudomány előrejelzőképességének korlátait. Az időelcsúszás mellett további nehézségekkel is számolnunk kell. Nyilvánvaló, hogy egyáltalán nem mindig gondolkodunk racionálisan, és nem mindig lehetnek elég gyorsak a társadalom válaszai a kihívásokra, számolnunk kell a politikai rendszerek, a választások rövid

időciklusával, és így tovább. Mindezekből kifolyólag elég komoly lehet az aggály egy pesszimista jóslat megvalósulását illetően.

A megoldás végső soron tehát az lehet, hogy hosszú távú előrelátáson keresztül próbáljunk több információt szerezni, és mindenekelőtt a társadalmi intézményeinket próbáljuk úgy igazítani, hogy a jövő generáció szempontjait figyelembe vegyük. Nézhetnénk még példákat arra, hogy a tudomány hol tart a kérdés feltárásában és megválaszolásában, de azt gondolom, nincs rá szükség. Konklúzió gyanánt inkább újra Russell idézetére utalnék, és kiemelném, hogy nagyon keveset tudunk. Bár ez nagyon sok amikor meg akarjuk tanulni, de rengeteg mindent mégsem tudunk, és ebben a bizonytalanságban a fék a legjobb megoldás, és az intézményrendszerek ennek tudatában való átalakítása.

Zágoni Miklós

A technokultúrától az etikáig: a technológiai neutralizmus kritikája

Tegnap reggel bekapcsoltam a számítógépet, s az alábbi e-mailt találtam benne:

Kedves Kőb-Ük-Nagyapó!

Itt a sokadik dédunokád beszél. Nemrég találták fel a T-mail-t, azaz a Time-mailt, időlevelet, azt használom. A helyzet borzasztó. Feltétlenül csináljatok valamit, változtassátok meg a jövőt. Csak rajtatok áll! Levegő nincs, víz nincs, étel nincs, sőt ombudsman sincs. Azonnal intézkedjete!

Aláírás: Kőbükunokád

Nos, úgy gondoltam, komolyan kell venni a kérést, s tartalmi választ kell adni rá. Ezért arról fogok szólni, ami szerintem a probléma objektív meghatározását adja. Ide pedig a technológiai neutralizmus elvének kritikája kapcsán juthatunk el.

A technológiai neutralizmus elve azt mondja, hogy a technika önmagában se nem rossz, se nem jó, hanem az emberen múlik, hogy tudását jóra avagy rosszra használja fel. Akik ma az emberiség összes problémájának technikai megoldását sugallják, ennek az elvnek a követői. Az elv első megfogalmazását Szophoklésztől ismerjük, aki az Antigoné “Sok van, mi csodálatos...” passzusában ezt mondatja a Karral:

“Ha tud valamit valaki,

Mesteri bölcslet, újszerűt,

Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.”

Az elv a techné alkalmazását *közvetlenül* etikai problémává teszi, amennyiben az *alanytól*, a tudás birtokosának szándékától teszi függővé, hogy jóra vagy rosszra használja-e fel. Tipikus példa lehet

az Arkhimédész-i találmányok, emelők és csigák ügye, amelyeket lehet a békés építkezés céljára, de lehet hadi célokra is alkalmazni.

Ezzel azonban ez az elv a technika alkalmazásának problémáját szubjektivizálja, a *szándék* függvényévé teszi. Ezzel azt sugallja, hogy az etikai probléma megoldása itt van a kezünkben: csupán a jót kell választanunk, és (neveléssel, felvilágosítással) erre kell rávennünk embertársainkat is, s gondjaink megoldódtak.

Ezzel szemben ebben az előadásban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az eszközhasználat problémaköre koránt sem ilyen triviális, s hogy mélyebb és robosztusabb meghatározottságokkal állunk szemben, semmint hogy pusztán a "jó" etikai választásával azokon úrrá tudjunk lenni. Azt állítom, hogy a technikai neutralizmus *ismeretelméleti* kérdésként kezeli a technológia problémáját és akként kívánja is megoldani, miközben valójában egy objektív, genetikai, vagyis *ontológiai* meghatározottságú folyamattal állunk szemben, amelynek befolyásolása jórészt lehetőségeink határán túl fekszik, s éppen ezért nem tartom könnyű kézzel kezelhetőnek.

Az eszköz-használat ugyanis az embernél *genetikailag kódolt sajátosság*. Már elődeink, az emberszabású majmok is használtak eszközt, sőt, jóval alacsonyabb szinteken is találunk példát. Van olyan kaparódarázs-faj, amely föld alatti fészkének bejáratát betemeti, majd egy kavicsot hoz, amellyel a földet eldöngöli. A Darwin-pintyek egyike letör egy kaktusz-darabot, s azzal piszkálja ki a táplálékot a résekből. Az ember esetében ez a folyamat azzal az új elemmel bővül, hogy eszközt használ már magának az eszköznek a megszerzésére és átalakítására, célra-irányítására is: pattintókövet a dárda kihegyezésére stb. Ezzel azonban az eszközök száma az ember kezében már a legelső lépésnél megkétszereződik, s ahogyan újabb és újabb eszközöket (szerszámok) vet be az eredeti eszközök fejlesztésére, javítására, úgy ezek száma elkezd hatvány szerint gyarapodni: a szaporodás üteme maguknak az eszközöknek a számával arányos.

Látnunk kell azonban, hogy eszközhasználat során minden lény mindvégig csupán egyetlen cél, az eredetileg kitűzött cél felé törekszik. Gondoljunk az ősemberre a banánfa alatt. Figyelme

mindvégig egyetlen célra, a táplálék megszerzésére összpontosított, tevékenységét egyetlen szempont, a cél elérése vagy el-nem-érése jellemzi. Tudattartalmai között nem jelentkezett mindaz a sok, másodlagos “eredmény”, amelyeket eredeti céljáért folytatott küszködése során úgyszintén “elért”: fák kivágása, ágak letörése stb.

Megsokszorozódik e másodlagos hatások száma és mennyisége a tűz felfedezésének és alkalmazásának pillanatától. Azért, hogy éjjel is világos legyen, hogy melegedni és ételt sütni lehessen, egyéb hatások hosszú láncolatát indítottuk el fák és erdők kivágásától véletlen erdőtüzek keltéséig. Csakhogy figyeljünk fel az itt használt “másodlagos hatás” kifejezés rendkívüli antropomorfizmusára. Egy erdő véletlen felgyújtása milyen értelemben tekinthető “másodlagos” hatásnak ahhoz képest, hogy tábortüzet raktunk? Csakis antropomorf értelemben. Az embert ugyanis eszközhasználata mellett célirányultsága, intencionalitása is jellemzi: a megismeréstudomány úgy mondja, az ember *intencionális lény*. Ez kettős szintű fogalom: egyrészt azt mondja, hogy nem tudunk “csak úgy”, általában “gondolni”, mindig *valamit* gondolunk, másrészt tevékenységünk mindig egy gondolt tárgyra vagy dologra irányul. Az emberi viselkedést nem lehet ok-okozati magyarázatból megérteni, hanem csakis a célja, az *intenciója* felől. Amikor reggel kiléptem a kapun, és jobbra, nem pedig balra indultam, e tényt lehetetlen volna oki oldalról felderíteni, csakis a cél értelmezi, vagyis az, hogy ide, a Roosevelttérre akartam jutni.

Az emberi lény genetikai meghatározottsága olyan, hogy cselekvésében nem oki láncolatok és nem hatásvizsgálatok határozzák meg, hanem célok, intenciók. Létében, tevékenységében nem tetteinek *teljes következményrendszerét* vizsgálja, hanem csakis azt, hogy az adott cselekvés *kitűzött cél* felé vezet-e, vagy sem. Így áll elő az a helyzet, hogy midőn hatások egész sokadalmát, bombáját indítja el, csupán egyetlen dolgot vizsgál: hogy a szerte repülő hatásrepszek valamelyike eltalálja-e az általa vágyott célt. Gondoljunk egy régi ház elbontására. Felrobbantjuk, a következmények egész osztályát indítva útra, a hang- és fényhatástól, a madarak elriasztásától, a környéken betört ablakoktól a légkörbe kerülő por, füst és kémiai anyagok sokaságáig. Mindez azonban a házat bontó ember szempontjából “nincs”, nem jelenik meg a

tudatában, nem kérdés, nem szempont. Így igaz ez voltaképpen mind a mai napig. A cselekvést egyetlen motívum, a cél elérése irányítja, amelyhez képest a célirányulás minden egyéb hatása “másodlagos”: lényegtelen, elhanyagolható. S itt van a lényeg: e figyelmen kívül hagyás nem szubjektív, szándékoltan valósul meg, hanem biológiai meghatározottságaink szerint.

Ugyanis ez a fajta teleologikus, célra irányuló viselkedés azért alakulhatott ki, mert akkor olyan környezetben élt az ember, amely lehetővé tette a másodlagos hatások vizsgálatának elhagyását, lévén hogy felvette, eltüntette azokat. Így a valóság-elemek komplex sokféleségéből lehetőség volt csak azokat beengedni a tudatunkba, amelyek az akkori fennmaradásunk szempontjából leginkább szükségesek és hasznosak voltak. Itt egy megismerési szűrő, a biológiai szelekció egy fajtája, egy *ismeretelméleti szelekciós mechanizmus* működött. Azonban az ember a 20. század végére egy olyan mesterséges környezetet hozott létre technikai-civilizációs elemekből, amelyben a régi feltételek között jól működő kognitív funkciók diszfunkcionálissá, a szelekciók kontraszelekcióvá váltak. Hiszen az úgymond “mellék”-hatások már domináltak, elnyomták a főcél, s figyelmen kívül hagyásuk immár az eredeti célok elérhetetlenségéhez vezetett.

Cél, hogy a kölnit kihajtsuk a palackból? Tegyük hát bele freongázt. Milyen értelmetlenségnek tűnik arra gondolni, hogy ez a freon majd a magasléggkörben megeszi az ózont s ezért nő az UV-sugárzás... ! Ha az autó kereke zötykölődik a földúton, kézenfekvő, hogy sima utat kell csinálni. Öntsünk le betont, aszfaltot. Kész, a cél eléretett, a dolog elintéztetett. Hogy közben az adott földfelszínről minden élő, növényt és állatot eltüntettünk, a föld lélegzését, kapcsolatát a légkörrel megszüntettük, albedóját, fényvisszaverő-képességét megváltoztattuk, hőmérsékletét megnöveltük, mikroklíma-képző és -megtartó képességét tönkretettük — e hatások intencionális értelemben nem léteznek, nincsenek. De facto, ontológiailag azonban annál inkább vannak, s technikai lehetőségeink bővülésével egyre többen lesznek.

Amikor az emberiség azt a problémát feszegeti, hogy a cél szentesíti-e az eszközt, akkor csupán etikai szempontokat elemez: az

adott, méltányosnak gondolt cél elérése érdekében felhasználhatunk-e morálisan aggályosnak ítélt eszközöket. A helyzet ennél sokkal rosszabb. Valójában a cél *mentesíti* az eszközt: felmenti a következményekkel való elszámolás terhe alól. Ontikusan negligálja sokdimenziós hatásvektorának összes elemét, megtisztítja úgymond “másodlagos” hatásaitól s egydimenziósra csupaszítja le: csak a siker dimenzióját tartja meg. Holott a figyelembe nem vett mellékhatások az elmúlt kétszáz évben főhatásokká növekedtek, s összemérhetetlenül nagyobb hányadot tesznek ki, mint az eredeti, szándékolt hatás. Vegyük csak az autót példának: amikor egy ötven kilós hölgy kéttonnás dzsippel közlekedik, egy a negyvenhez az arány a célzott és a tényleges tömegmozgatás között.

Természetesen a kérdés attól válik létkérdéssé, hogy az elmúlt két évszázad során az emberiség lélekszáma meghatszorosódott, az egy főre jutó anyag- és energiafelhasználás hússzorosára növekedett, így összetevékenysége ennyi idő alatt mintegy *százszorosára* nőtt, ami által mára a mellékhatások mennyisége és mértéke körbeéri a Földet s lefedi glóbuszunkat. Különösen az elmúlt negyven év hozott drámai változást: a lélekszám megduplázódott az 1960-as 3 milliárról a mai hatmilliárdra, az egy főre eső tevékenység világátlagban meghatszorosódott (ehhez átlagban évi 5 %-os növekedés elég volt). Mindez azt jelenti, hogy az elmúlt négy évtized összesen több mint *tízszeresére növekedett* emberi hatással járt. Nehéz lenne találni olyan természeti paramétert, amely negyven év alatt 1000 százalékos növekedést produkál. Ma még ismeretlen, hogy az ökológiai rendszer miként viseli majd el ezt a terhelésnövekedést. Az már világos, hogy e pár évtized alatt több minden változott a Földön, mint előtte többmillió év alatt. Az inercia még tartja, viszi a természet rendszereit a megszokott mederben, de az állításom az, hogy a környezeti-klimatikus bomba gyutacsát már meggyújtottuk, a kanóc már elérte a lőport, s sajnos meggyőződésem, hogy a robbanás legelső pillanataiban járunk. Cselekvésünk azonban még mindig rövidtávúan antropomorf, s a célkitűzésekben a “mellék”-hatások még mindig alig-alig, nyögve-nyelve jelennek meg.

A legelső vészjelzések, mint Fritz Baade német professzor 1961-es *Versenyfutás a 2000-ik évig* c. műve (mely a növekedésbomba meglehetősen pontos leírását adta) és Rachel Carson *Néma tavasz*

című, 1962-es munkája (mely a DDT rovarirtó-növényvédőszer váratlan és gyilkos mellékhatásaira hívta fel a figyelmet) ugyan előkészítették a talajt a Római Klub 1968-as megalakulására (akiknek a jelentése először használta a “globális” kifejezést és szemléletmódot), de az áttörés a mai napig nem következett be. Egyúttal pedig a “globalizáció” kifejezést kisajátítják a pénzü piacok vagy a piacgazdaságok egységesülési folyamatára, megfosztva ezzel eredeti, *felrázni, riadóztatni szándékozó*, morális-felelősségvállalási tartalmától. Én magam a jövő nemzedékek ombudsmanját éppen ezért tartom elengedhetetlen – ámbár csupán nagyon kicsiny – lépésnek, hogy a fogalom eme eredeti értelmét, mozgósító és értékőrző tartalmát legalább ezen az egyetlen ponton visszaadhassuk. Korunk egyik specifikuma ugyanis, hogy a beruházók, tőketulajdonosok, politikai vezetők rövid- és hosszútávú érdekei elváltak egymástól. A rövid távú nyereség-érdekeltség ma ellentétben van a hosszú távú fenntarthatóság követelményével. Akinek gyermekei és unokái vannak, legyen az politikus vagy üzletember, tudnia kell, hogy egyéni érdekei immár szemben állnak csoportérdekeivel.

Sajnos az említett ontikus determinációk miatt a probléma megoldását koránt sem tartom triviálisnak vagy eleve lefutottnak. Éppen ezért szó sincs arról, hogy a szóban forgó ombudsmani intézmény egyszerűen egyike lenne a már létező struktúráknak, vagy hogy akkor további – pl. honvédelmi – szószólóknak volna helye. Ellenkezőleg, itt az ember újkori fejlődésének, az egyén és a civilizáció koevolúciójának egy olyan specifikumáról van szó – a bekódolt és a felismert, illetve a rövid távú és a hosszabb távú érdek, valamint az egyéni és a csoportérdek ütközésének kezeléséről –, amely teljességgel eredeti és kiemelt helyet jelöl ki a most javasolt intézmény számára. Ugyanis először fordulna elő a történelemben, hogy a célkijelölés egylépcsős, spontán aktus helyett egy elemző, iterációs folyamat végeredményeként alakulna ki mind egyéni, mind csoport- és ösztársadalmi szinten.

Gondoljunk akár a géntechnológiára, akár magára a gazdasági növekedésre — mindkét esetben a komplex hatásrendszer teljességgel feltáratlan, s mindkét esetben mind a mai napig az automatikus, spontán célkijelölés működik a következmények

vizsgálata nélkül. Úgy látom, létalapjaiban kellene itt megkérdőjelezni az emberi lényt ahhoz, hogy belső céltételezési szabadságát alárendeljük külső következményrendszerének. Ezért több jó barátom igen pesszimista ebben a kérdésben. Mindenesetre a figyelemfelkeltéshez igen jó a kép, mely a prérikapitalizmust és az űrhajóvilágot veti össze: a készletek véges volta, a reprocesszálás szükségessége mellett arra is rámutat, hogy egy űrhajóban valóban részletesen ki kell számítanunk minden egyes mozdulatunk összes lehetséges következményét — s a globalizáció alapjelentése éppen ezen zárt űrhajó-jelleg kimondása. Mindeme problémákat az ombudsmani hivatalnak természetesen sem törvényileg, sem lehetőségeiben nem tiszte kezelni, létrejötté és működése azonban lehetővé tenni azokra újra és újra rávilágítani. A szlogent már mindenki ismeri — csak most a gyógyszerek helyett mindenre, emberi tevékenységünk minden elemére és mozzanatára rá kellene írni, hogy “A kockázatok és mellékhatások tekintetében kérdezze meg ökológusát, filozófusát”.

Talán itt, az előadás írott változatában mód van rögzíteni azt is, ami élőszóban az idő hiányában nem hangozhatott el. Fel kell hívnom a figyelmet, hogy a jövő nemzedékekkel szemben a felelősségünk nem csupán a globális felmelegedés kapcsán emlegetett néhány fokos hőmérséklet-emelkedésre és az ehhez tartozó klímaváltozás megfékezésére szorítkozik. A veszély ennél sokkalta nagyobb. Az elmúlt néhány év legnagyobb tudományos szenzációja a grönlandi mély-jégminták elemzéséből származik, amely szerint a múltban az átlaghőmérséklet hirtelen 10-15 fokot is változott, akár néhány évtized leforgása alatt. Ezek tették lehetetlenné a civilizáció kialakulását a tízezer évnél korábbi korokban, holott az ember genetikusan erre már régen alkalmas volt. E kilengések valamilyen, eddig ismeretlen stabilizáló mechanizmus működésbe lépése okán mintegy 10 ezer éve megszűntek. Márpedig a kutatók szerint egy kezdeti, kisebb hőmérséklet-emelkedés – amelyet az emberiség az elmúlt kétszáz évben éppen beindított a széndioxid-termeléssel – alkalmas lehet arra, hogy kilökje a földi éghajlati rendszert ebből stabil vezérlési tartományból. A hirtelen éghajlati változások újbóli megjelenése viszont lehetetlenné tenné a földműves kultúra folytatását, városi-letelepedett civilizációnk

fenntartását. Mivel mindez akár a következő nemzedék élete alatt visszavetheti az emberi civilizációt a kőkorszakba, a földművelés kora elé, ezt kell mai civilizációs tevékenységünknek, utódainkért vállalt felelősségünk valódi tétjének tekintenünk.

Itt szeretnék még reagálni egy érdekes elméleti megjegyzésre, amely a vitában hangzott el. Az ombudsmani jogintézmény nemzetközi jogelődjei között felvetődött az *elővigyázatosság elve*. Ez kimondja, hogy a teljes körű tudományos bizonyítottság hiánya nem lehet hivatkozási alap a politika számára a ma szükséges azon intézkedések elhalasztására, amelyek később már csak jóval kedvezőtlenebb helyzetben, nagyobb társadalmi költséggel és veszteséggel volnának meghozhatók. Példa lehet a globális felmelegedés problémája, ahol a tudomány rendre jelzi a trend erősödését, de azt is, hogy a megfigyelési idő rövidege miatt a rendelkezésre álló mérési adatok még természetes fluktuációként is értelmezhetők, azaz a melegedés antropomorf eredete nem tekinthető száz százalékosan bizonyítottnak. A politika rendre erre a szűk bizonytalansági résre való hivatkozással halasztotta el a széndioxid-kibocsátás korlátozásra vonatkozó korlátozásokat; ezért kellett megszületnie az elővigyázatossági elvnek.

Ennek kapcsán a vitában felvetődött, hogy ebben az esetben, ha a teljes körű tudományos bizonyítottság nélkülözhető, a vizsgálati kör rendkívüli módon kitérül s egy sor dolog a jövőt veszélyeztető tényezők közé – és így az ombudsman hatáskörébe – sorolható. Nos valóban, ez a jogintézmény a bíróságokétól eltérő jogalapon működne. Ugyanis a bíróságok szükségszerűen az ártatlanság vélelmének elvét követik: mindenki ártatlan, amíg be nem bizonyul róla, hogy bűnös. Márpedig a mi esetünkben – amint az az előadásomból is következik – éppen az ellenkező elvet kell követni: minden emberi tevékenységet, minden terméket bűnösnek, vagy legalábbis gyanúsnak kell tekinteni a jövő nemzedék veszélyeztetésében mindaddig, amíg be nem bizonyul róla, hogy ártatlan. És pontosan ezek az ártatlannak bizonyuló tevékenységek és termékek lesznek majd azok, amelyeket *fenntarthatónak* tekinthetünk: amelyek folytatólagosan művelhetők és termelhetők anélkül, hogy veszélyeztetnék vagy korlátoznák a jövő nemzedékek jogait és lehetőségeit. Bizony ezen a vizsgálaton a mai emberi

tevékenységek teljes körének át kell esnie. Ugyanis ma – amint Vida Gábor előadásából is kiderült – szinte minden, az emberiséggel kapcsolatos folyamat növekvő és fenntarthatatlan.

Lányi András
Az etikától a politikáig

Miért teszi próbára politikai gondolkodásunkat az utánunk jövő nemzedékek jogainak elismerése? Hiszen az utódokról való gondoskodás kötelezettsége korántsem új, egyike ez a társadalmi együttélés alapelveinek. A feladat eredetileg a családra és a kisebb közösségekre hárult, s az egymást követő nemzedékek az íratlan hagyományt követve, a kulturális mintákkal együtt a megélhetés biztosítékait is örökölték elődeiktől. A munkamegosztás fejlődésével ezt a kötelezettséget mindinkább átvették a társadalmi gondoskodás közvetett és személytelen intézményei. Nem ismerjük azokat, akikről gondoskodunk, még kevésbé ismerhetjük igényeiket, hiszen az utódok életkörülményei egyre kevésbé hasonlítanak az elődökére. A hangsúly ennek megfelelően áttevődött a gondoskodásra kötelezettek egyre nehezebben értelmezhető személyes erkölcsi felelősségéről az örökösök jogaira.

Ha vannak jogaink, melyek pusztán ember voltunknál fogva illetnek meg bennünket, hogyan is tagadhatnánk meg ezeket utódainktól? Itt látszólag nincs semmiféle ellentmondás. Valóban, az Emberi Jogok Nyilatkozatának kibocsátása után vagy két évtizeddel maga Thomas Jefferson hívja fel az Államok elnöki székében őt követő Monroe figyelmét arra, hogy a kongresszusnak nincs joga olyan adósságot vállalni, ami harminc éven belül nem törleszhető, ellenkező esetben megsértenék a következő nemzedék jogát a szabad önrendelkezésre. Vajon mit gondolnának az Alapító Atyák mirőlünk, akik olyan adósságot halmoztunk fel a természettel szemben, melyet utódaink évszázadokig vagy évezredekig nyöghetnek majd?

A probléma gyökerei mégis az emberi jogokkal kapcsolatos közkeletű felfogásban rejlenek. Az elismert alapjogok tisztán formális természetűek: nem mondják meg, mi az, ami mindenkit megillet, éppen ellenkezőleg, azokat és csakis azokat a feltételeket írják körül, melyek között mindenki szabadon választhatja meg

egyéni céljait. Az egyéni választások függetlenségének elve nem tűri, hogy konkrét materiális értékekkel kapcsolatos kötelezettségeket és jogosultságokat állapítsunk meg. Ennek az etikai és jogi formalizmusnak a kereteit feszegetjük akarva-akaratlan, amikor kimondjuk, hogy utódaink nem élhetnek emberhez méltó életet, ha nem biztosítjuk ennek meghatározott tárgyi feltételeit: a földi életlehetőségek gazdag változatosságát, úgy, ahogyan mi örököltük azt elődeinktől.

Márpedig ez az a kötelesség, amelynek ma okvetlenül eleget kell tennünk. Elődeink még több-kevesebb joggal vélhették, hogy ezek a létfeltételek azért természetiek, mert az embertől függetlenül, változatlan és elvileg korlátlan mértékben állnak minden újabb nemzedék rendelkezésére. Hans Jonas hívta fel a figyelmünket először arra, hogy amit a természettel művelünk, a technológia fejlődése következtében erkölcsi megítélés tárgya lett. Az erkölcsi univerzum fennmaradása ugyanis az élővilág meghatározott állapotához kötött, amit ma súlyosan veszélyeztet az emberi beavatkozás.

Amíg a katedráról hirdetjük a jövő nemzedékek jogát az ép természeti környezethez, valamint ezzel kapcsolatos felelősségünket, nem ütközünk súlyosabb ellenállásba. A baj akkor kezdődik, amikor meggyőződésünk politikai következményeit próbáljuk megfogalmazni. A mai társadalom rendje ugyanis a javak tömeges előállításán, a szabad prédának tekintett természeti erőforrások egyre intenzívebb kiaknázásán nyugszik, és az igazságosság követelményét még elvben is csupán a zsákmány méltányos elosztása körül alkalmazzuk. Most pedig kiderül, hogy amit jogos szerzeményünknek véltünk, az utódaink elherdált öröksége volt.

A terjeszkedés a piacgazdaság alaptörvénye: az üzleti haszon csak addig realizálható, ameddig rendelkezésre állnak a beruházások növelésének feltételei. Ez pedig megköveteli, hogy a társadalom szükségleteit egyre több eszköz egyre sebesebb ütemű elhasználása révén elégítse ki, azaz a jólét fogalmát a pazarló fogyasztáshoz társítsuk. Így azután a fogyasztók társadalmában csak olyan politika számíthat sikerre rövid távon, amely képes és hajlandó biztosítani a növekedés feltételeit. Ez és nem a tudományos előrelátás hiánya

magyarázza, hogy a környezeti katasztrófa árnyékában a nemzetek és nemzetközi szervezetek legfőbb törekvése, hogy elhárítsák az utolsó akadályokat a vészesen fogyatkozó természeti erőforrások kiaknázására törekvő üzleti tényezők útjából (ami persze nem sikerülhet a vélemények, a szükségletek, a képzelet és a tudás globális ellenőrzése nélkül).

A jövő nemzedékek érdeke tehát a jelenben csak olyan pozícióból védelmezhető, amely független a piacgazdaság, a tömegdemokrácia és a médiapolitika pillanatnyi erőviszonyaitól. Kérdés, hogy milyen alapon érvelhetünk egy ilyen jogintézmény létjogosultsága mellett? Legalább kétféle módon *kell* érvelnünk, ha egyaránt igényt tartunk a jobb- és baloldal egyetértésére.

A “baloldali” érv igen egyszerű. A baloldaliság lényege a szabadságjogok kiterjesztése újabb és újabb társadalmi csoportokra: a nem-nemesekre, a jövevényekre, a nincstelenekre, a nőkre, a kisebbségekre stb. Hogyan is tagadhatnánk meg e jogokat a legnagyobb kisebbségtől, az utánunk jövő nemzedékektől? Sorsukat súlyosan befolyásolják a jelenben születő döntések, illő tehát, hogy képviselőik hallassák a szavukat a döntéshozatalnál.

Okoskodásunk ellenében felhozható, hogy a hivatkozás a többségi elvre ezúttal mégiscsak metaforikus, hiszen a ma élők akaratát, a népfenség elvének érvényesülését igenis korlátozzuk egy empirikusan nem létező sokaság nevében, akiknek tényleges akaratnyilvánítását a politikai procedúrában önkényesen megállapított értékelvek érvényesítése helyettesíti. Ezért ezen a ponton át kell térnünk a konzervatív érvelésmódra, amely szerint a törvények legitimitása sosem pusztán a pillanatnyi többség akaratán nyugszik, hanem az alapvető értékválasztásokat illető tartós közmegegyezésen alapul. Azt már nem lesz nehéz belátnunk, hogy civilizációnk legáltalánosabban elfogadott alapelveiből egyenesen következik az utódainkért viselt felelősség, következésképpen a természeti létfeltételek minőségének fenntartását illető kötelesség, valamint az emberi alapjogok kiterjesztése az utánunk jövő nemzedékekre.

A szabadelvű és a konzervatív érvek azonban, meggyőződésem szerint nem állnak egymással kibékíthetetlen ellentmondásban.

És pedig azért nem, mert ha képesek vagyunk az utódaink sorsáért ránk háruló felelősségnek megfelelően cselekedni, az nemhogy korlátozza a ma élők szabadságát, de éppenséggel bizonyítja azt – s mi egyéb bizonyítaná? Hiszen a szabadság tesz képessé, hogy túllépjünk önadottságainkon, azonosuljunk másokkal és “lenni hagyjuk” őket, azaz gondoskodjunk szabadságukról, tudván, hogy a szabadság nem valamiféle természeti adottság, melynek élvezetében az egyént nem szabad háborgatni, éppen ellenkezőleg: társadalmi teljesítmény, a civilizáció célja, amit megvalósít vagy elvét.

Szabadságunkban áll, hogy begyógyítsuk a megsebzett bolygó sebeit. Szabadságunkban áll, hogy éljünk civilizációnk kivételes vívmányaival: a tudományos előrelátás eszközeivel elhárítsunk egy közeli katasztrófát, és úgy bánjunk utódainkkal, ahogyan azt a szolidaritás (a felebaráti szeretet) megköveteli. Valamint szabadságunkban áll az is, hogy mindezt elmulasszuk, és a jövő nemzedékeket kiszolgáltatassuk a szenvedés és az ínség eleddig ismeretlen nemeinek. Egyvalami nem áll a szabadságunkban: az, hogy e két lehetőség közül ne kelljen választanunk. A választás felelősségét nem háríthatjuk át sem a gazdaság, sem a politika intézményeire.

Németh László írja a Tanúban, hogy a jelen nem kor, inkább választút. Az a pillanat, amelyben jövőt választunk. S hogy mifélett, ezen méri a történelem egy-egy korszak értékét. A jövő nemzedékek törvényes képviselőjét ellátó jogintézmény megalkotása Magyarországnak úttörő szerepet biztosítana az ezredforduló kihívására választ kereső nemzetek közösségében. S alkalmas volna arra is ez az elhatározás, hogy kimozdítsa politikai közéletünket abból a mély erkölcsi válságból, ami a kibontakozásnak ma talán bármi egyébnél súlyosabb akadálya.

A jövő nemzedékek jogai és ezek képvisellete a jelenben

Ez az előadás nem a jövő nemzedékek országgyűlési biztosáról szóló törvénytervezetet tárgyalja. A tervezetről a délutáni ülésen lesz szó. A törvénytervezetet fő vonásaiban ismertnek feltételezem. Az előadás két témára szorítkozik. Egyrészt felmutatja azokat az elvi kérdéseket, amelyek a tervezet mögött állnak. Amint az ember e mögöttes kérdések felé fordul, kiderül, hogy az elvi alapok meglehetősen ingatagok; sok megoldatlan és nyitott kérdés van a jövő generációk nevében való fellépés körül. Másrészt tehát ezeket a problémákat szeretném tudatosítani. Persze attól, hogy nyitva vannak alapkérdések, még tud működni egy mechanizmus. Annyit mondanék előszóként, hogy hasonló a helyzet a nemzetközi jogban is, ahol a jövő nemzedékek gyámjának (guardian) intézménye tíz éve napirenden van. A mi tervezetünk nemzetközi jogi testvére (Maxwell Bruce Draft Instrument-je) azzal került nyilvánosságra, hogy a minden probléma ellenére is hasznos, ha megindul a vita; s eközben a tervezet technikai vonatkozásait is tökéletesíteni lehet. Mi is hagyatkozhatunk arra, hogy menet közben fog kialakulni, milyen ombudsman is kellene a jövő nemzedékeknek.

1. A környezet és a jövő generációk szószólójának eszméje két úton került be a magyar közgondolkodásba: közvetlenül az ombudsman-viták révén, illetve a nemzetközi jog közvetítésével. Majtényi László 1992-ben, az "ombudsman"-ról szóló disszertációjának a végén reflektál a rendszerváltás körüli vitákra, amelyekben minden jognak és érdeknek külön szószólót követeltek, a hátrányos helyzetűektől kezdve a kórházi betegeken át a rabokig, s többek között a környezet számára is. Majtényi rámutatott, hogy egy környezetvédelmi ombudsman különbözik azoktól az országgyűlési biztosoktól, akik egy konkrét és már elismert jogot védenek. Jelezte azt az elméleti kérdést is, hogy itt nem egyéni jogvédelemről van szó, hanem általában a környezet minőségéhez fűződő érdekről, s

ezért az ombudsmannak elsősorban érdekvédő és közvetítő szerepet kell fölvállalnia. Ezek a felvetések azonban folytatás nélkül maradtak; az egészséges környezethez való jog sajátos “alanytalanságát” később az Alkotmánybíróság értelmezte, és vonta le következményeit. Ugyancsak az Alkotmánybíróság fejtette ki az élethez való jog természetét. Mindkét ítélkezési vonala kedvező feltételeket teremtetett a jövő nemzedékek biztosának beágyazásához a magyar jogrendszerbe, noha az Alkotmánybíróság erre egyáltalán nem gondolt.

Időközben a nemzetközi jogban történtek fontos események. Az 1992-es Riói Konferencián adta elő Málta képviselője, hogy szükség volna a jövő nemzedékek gyámjára, aki ébren tartja a felelősségünket a későbbi generációkkal szemben. A javaslatot tudományos műhelyek karolták fel, tetemes mennyiségű irodalom született, ami a szószólóval kapcsolatos elvi és gyakorlati problémákat mind felszínre hozta. A nemzetközi jog egyébként is alkalmasabb az ilyen problémák kihordására, ezeket ugyanis a nemzetközi jog politikától való távolsága miatt napi politikai célokra nem lehet kiaknázni. Ennek ellenére hivatalos részről nem mutatkozott különösebb hajlandóság arra, hogy az államok a guardian-t intézményesítsék. A jogfejlődés azonban határozott irányt mutat. A nemzetközi jogban tért nyert az a gondolat, hogy az *emberiség* a maga egységében is a nemzetközi jog alanya lehet. Ezzel összefüggésben kidolgozta a nemzetközi jog “az emberiség közös javai” és “az emberiség közös öröksége” fogalmait is. Ha a biztos intézményét nem is fogadták el, 1997-ben UNESCO deklaráció született a jelen generációk felelősségéről a jövő generációkkal szemben. Ez már az utánunk jövők választási szabadságának biztosításáról szól, s a hagyományos “környezeten” kívül a biológiai sokféleség, az emberi génállomány a kulturális örökség megóvása és átörökítése tekintetében állapítja meg a jelenleg élők felelősségét.

Mindemellett a nemzetközi jogi vitának inkább elvi hozadéka van. A jövő generációk gyámjának ötletét a nemzetközi jog – saját szakmai szempontjain túl – belehelyezte az *igazságosságelméletek* kurrens áramába, továbbá belevitte a *demokráciával* kapcsolatos gondolkodásba, hogy ti. participációról van szó, a jövő generáció részvételéről a mai döntésekben. Felmerült a kérdés, vajon nekünk

kell-e *konkrét választásokat* vállalnunk a jövő nemzedékek helyett (képviselésben), vagy az *esélyt* kell meghagynunk arra, hogy majd ők választhassanak, ha már megszülettek. Vajon valóban a *jövendő nemzedékeket* kell-e képviselni, vagy pedig bizonyos védett *tárgyakat* kell megóvni számukra, hogy aztán azokkal szabadon rendelkezessenek? (Ma közismerten ilyen “tárgyak” például a bálnák, vagy az esőerdők.)

2. Lehet-e a *jövő generációkat jogalanyként elismerni* – különös tekintettel a jövő generációk *bizonytalan* körvonalaira? Polgári jogász számára kézenfekvő, hogy a törvényhozó bárkit és bármit jogalanynak nyilváníthat; az emberen, a természetes személyen kívüli jogalanyok a jogi személyek. A nemzetközi jog alanyai ezzel szemben eredetileg csak az államok lehetnek. Ettől kétfelé is van elmozdulás: az egyik, hogy az egyes emberek is lehetnek a nemzetközi jog alanyai (lásd a Hágai Bíróság előtt álló háborús bűnösöket), a másik, hogy az emberiség - a maga egészében - szintén jogalany és jogokkal kell rendelkeznie.

A jövő nemzedékek jogalanyiságát az a kérdés segíti tisztázni, hogy milyen jogoknak is lennének ők az alanyai. Célszerű a jövőbe vesző nemzedékek sorát megillető “jogokat” inkább szimbolikusan, a jogról való beszédet pedig velük kapcsolatban inkább metaforának tekinteni. A majd egykor megszületendők “jogaiból” ma és a mi számunkra csak kötelességek léteznek velük szemben. A nemzetközi jog azért teszi fel, hogy a jövő nemzedéknek jogai vannak, hogy ebből a mi kötelességeinket meg lehessen konstruálni, hiszen a joggal kötelesség áll szemben. (Látni fogjuk, hogy a magyar alkotmányjog szerint lehet például állami kötelesség a jövő generációkkal szemben, anélkül, hogy jogokat adnánk nekik.) *Mi* állapítjuk meg a jövőbeli emberiség jogait a mi elképzeléseink, tudásunk és igényeink szerint – az ő autonómiájuk tiszteletben tartása éppen arra kell, hogy vezessen, hogy minél kevesebb tartalmi döntést hozzunk meg helyettük, s inkább a választás szabadságát őrizzük meg számukra.

Különösen erre int a jövő generációk fogalmának parttalansága – főleg időbeli lezáratlansága. (Remélhetően mindig lesznek.) Meddig terjedhet a mi előrelátásunk és kötelezettségvállalásunk? *Döntéseink*

igazolása milyen időtávot foghat át? Ha felelősségünket és kötelességeinket a társadalmi igazságosságra alapozzuk, két konfliktussal is számolnunk kell. Az egyik a jelen és a jövő generációk érdekellentéte. Vajon milyen súlyúnak kell lennie utódaink érdekeinek ahhoz, hogy a mai generációk szegénységét, sőt életveszélyes helyzetét – mint például az afrikai éhínséget – kevesebbre tartsuk, és a jövőt helyezzük előtérbe? A jövő generációk érdekét nem lehet önmagában, az emberiség-méretű, jelenkori szolidaritástól és felelősségtől elválasztva érvényesíteni. Szórakoztató példák vannak az irodalomban: Ha kimutatják, hogy egy kométa a Földre fog esni kétszáz év múlva, akkor a katasztrófa elhárítására az egész világ GDP-jének meghatározott részét félre kell tenni kétszáz éven keresztül, s ezt addig is mindenkinek vállalni kellene. A jövő generációk jogainak bevonását a jogrendbe a demokráciával igazolják. De *ki dönti el, ma* mire milyen teher háruljon a jövő nevében?

A másik konfliktus a jövő generációk érdek-összeütközése. Nem tudhatjuk, a negyedik és az ötödik között, vagy az ötödik és a tizedik nemzedék között nem merül-e föl hasonló választási szituáció. Ami jó a most következő öt generációnak, lehet végzetes a hatodiknak. S miért lenne minden érdek globális? Ami jó a jövő szibériai és alaszakai embereknek, katasztrófa lehet Dél-Ázsiában. Ma még hozhatunk, sőt kikényszeríthetünk áldozatot egy állatfaj fennmaradása érdekében – későbbi generációkat pusztulással fenyegethet az általa hordozott vírus. Ezért írja Rawls, aki a mai igazságosság-elmélet nagy tekintélye, hogy *csakis a következő generációra* terjeszthetjük ki gondoskodásunkat. Ebben a körben még lehet mérlegelni, mi az, amivel magamnak tartozom, mi az, amivel a kortársaknak, s mi az, amivel a jövőnek. Egyébként is az a természetes, hogy mindenki a saját gyerekeiről gondoskodik – ennél nem kell tovább menni. Ugyanakkor a mai döntések hatása általában több generációt érint – az ő figyelmen kívül hagyásával születhet-e tisztességes elhatározás?

A fenti nehézségeken azzal próbálnak segíteni, hogy a jövő generációk jogai és érdekei anticipálása helyett inkább javakat őrzünk meg számukra. Ez viszont az egész intézmény kiépítésére hatással van.

3. *Ki, kit és ki előtt képvisel?* És vajon hány ombudsman kell? Az ombudsman intézményének kialakítása a fenti kérdés – generációk vagy javak – megválaszolásától függ. Ha a szószóló általában a jövő generációkat védi, akkor olyan kell legyen, aki mindenhez ért, de főleg erkölcsi tekintélye van. (Ám elég-e az erkölcsi tekintély, s elismeri-e mindenki, amikor az abortusz vagy a népszaporulat kérdésében kell állást foglalnia? Mi hat ki jobban ezeknél a jövő generációk jogaira, s különösen az élethez való jogára?) Ha viszont konkrét javak megőrzéséről van szó, azaz azt mondjuk, hogy védeni kell bizonyos tárgyakat, például az óceánokat vagy a bálnákat, akkor arra szakember kell, aki tudja, hogy mi jó a bálnának. Ekkor annyi szószólóra van szükség, ahány kiemelten védett tárgy van. Ki legyen a szószóló: egy ember, vagy inkább szervezet, s azon belül is állami szervek, vagy inkább NGO? Hol léphessen föl: csak a nemzetállamok előtt ágáljon, csak nemzetközi szervek előtt, mind a kettő előtt, avagy egyik előtt sem, mert bíróságon kell fellépnie? (Ekkor viszont már nem is érdekképviseltről, hanem jogérvényesítésről lenne szó?) És ahogy megyünk tovább, egyre inkább a kérdések útvesztőjében érzi magát ember. Fölvetődött az is – már csak presztízs-okokból is -, hogy az ombudsman hogy viszonyul a már meglévő szervezetekhez? Hiszen azt állítja minden nemzetközi szervezet, hogy a jövő nemzedékekért dolgozik. S nem lehet tagadni, hogy aki azon munkálkodik, hogy kiirtson egy kórokozót (akárcsak egy országban vagy tájon), az igenis befolyásolja a következő generációk létét és hogylétét.

Ezek után az inkább szervezeti kérdések után következik a tartalmi probléma: a jövő generációk gyámjának *hatásköre*, s ezzel együtt tevékenységének jellege.

Ez az ombudsman más, mint a többi. Ebből következően nem is konkurens az állampolgári jogok biztosának és az adatvédelmi biztosnak sem. Az utóbbiak az egyének alkotmányban meghatározott jogait védik, pontosan meghatározott jogokat, pontosan meghatározott eljárásban. Megjegyzendő, hogy az egyetlen környezetvédelmi ombudsman, aki jelenleg a világon működik, a kanadai Ontario államban a hagyományos ombudsman feladatait látja el, a polgároknak segít környezetvédelemmel kapcsolatos alanyi jogaik érvényesítésében. A jövő nemzedékek szószólója ezzel

szemben – mint már mondtam - nem jogérvényesítő, hanem képviseleti feladatot lát el. Ezért találó a guardian, a gyám kifejezés a nemzetközi jogban. A kiskorúnak vagy cselekvőképtelennek gyámja vagy gondnoka van. A jövő nemzedék sem képes fellépni jogai érvényesítéséért, ezt teszi helyette a szószóló. Egyrészt abban segít, hogy a jövő nemzedéket érintő probléma jogi döntésre kerüljön. Másrészt a politikai döntéseket befolyásolja – mind közvetítő tevékenységgel, mind a nyilvánosság nyomásának felhasználásával. Felhívom a figyelmet arra, hogy a jövő nemzedék biztosan nem hoz döntést. A döntéshozók politikáját igyekeznek orientálni. Ezt gyengességének is tekinthetjük. Am a jövő generációt illető szimbolikus jogok is különböznek a többi ombudsman által védett, egyértelmű alkotmányos alapjogoktól. A többi ombudsman sem hatóság; ajánlásaik a nyilvánosság és az érvek erejénél fogva és kibocsátóik tekintélye folytán hatnak. A nemzetközi jogi irodalom azonban a következő generációk gyámjának kevesebbet követel: a föllépés – és persze az információkhoz való hozzáférés – jogát. A magyar törvénytervezet mindenestre a lehetőségek határáig elmegy.

4. Miért látom mégis, a nyitott kérdések tömege és minden nehézség ellenére jónak a helyzetet az intézmény magyarországi bevezetéséhez? Egyrészt a jogi környezet kedvező ahhoz, hogy elméletileg be lehessen ágyazni egy ilyen ombudsman tevékenységét a magyar jogba. Másrészt bízom abban, hogy mind a közvélemény, mind a törvényhozó felismeri a jövő generációkért való felelősségét. Az adatvédelem és az adatvédelmi biztos története okot ad az óvatos optimizmusra. Húsz évig tartott, amíg az integrált nyilvántartások szándékától, a népesség-nyilvántartással kapcsolatos tervektől, a személyi szám össznépi elfogadásától elértünk az információs önrendelkezési jog alapjoggá nyilvánításáig, az adatvédelmi biztos tevékenységéig, s az információs jogok öntudatos használatáig. A jövő generációkkal szembeni felelősségünk és kötelességeink tudatosulása, és a döntéshozók figyelmének állandó ébrentartása hasonló pályát futhat be.

Jogilag a helyzet azért kedvező, mert az Alkotmánybíróság már 1991-ben kimondta az állam kötelességét a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására; ugyanakkor megoldotta az “alanytalanság” kérdést is, amely pedig a jövő generációkkal

kapcsolatban a nemzetközi jogi elméletben annyi nehézséget okozott. Az Alkotmánybíróság ezzel a kérdéssel voltaképpen minden olyan ítéletében foglalkozott, amely életet és halált érintett: a halálbüntetés és az abortusz ügyében. A Bíróság szerint az élethez való joggal, amely minden egyes ember alanyi joga, szemben áll az állam kötelessége az élet védelmére. Az állam kötelessége nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem *általában* az emberi életet és létfeltételeit is védenie kell. Ez az utóbbi kötelesség minőségileg más, mint az élethez való egyéni alanyi jogok védelmének összeadása, az emberi élet általában, következésképpen *az emberi élet, mint érték a védelem tárgya*. Ezért az életvédelmi kötelesség kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a következő generációk létfeltételeinek biztosítására. 1998-ban, az abortusz-határozatban még jobban hangsúlyozta az Alkotmánybíróság, hogy nem csupán az egyéni jogokhoz kell kialakítani a jogvédelmet, hanem ezen a körön túlmenően kell intézményesen védeni az életet és annak a feltételeit, azaz a védelem nem kötődik az egyes (mai) jogosultakhoz. Itt már azt mondja az Alkotmánybíróság, hogy ezek az objektív állami kötelezettségek mindig túlmutatnak azokon a jogosultságokon, amelyek az egyes embert érintik. Például mindenkinek joga van a szólásszabadságra. Az ebből következő állami kötelesség eleve arra irányul, hogy a demokratikus közvélemény kialakulásának és működésének feltételeit megteremtse és fenntartsa, s így a véleménynyilvánítás büntetlenségének biztosításától például a médiatörvényig terjed. Az ilyen, intézményeken keresztül nyújtott, széles és személytelen jogvédelemmel hozható párhuzamba, hogy az élethez való jogból kiindulva az állam kötelessége a környezetvédelem, valamint a jövő generációk létfeltételeinek megőrzése. A környezethez való jogot pedig az Alkotmánybíróság úgy értelmezte, hogy abban voltaképpen állami kötelezettségek sűrűsödnek össze. E kötelességgel szemben csak szimbolikus értelemben beszélhetünk jogról: ahogy a bíróság mondja, a természet lehetne a jogosultja a környezetvédelemnek. Nincs is szükség olyan a képes beszédre, hogy “vannak-e a fáknak, állatoknak jogai”. Hozzátehetjük: arra a képes beszédre, hogy a jövő generációknak vannak-e jogai, propagandisztikus ereje miatt van szükség.

5. Mégis szólok röviden a törvénytervezetről is. Mivel a jövő generációkkal kapcsolatos elvi nehézségek nálunk elkerülhetők, inkább néhány praktikus ellenvetésre adnék már előre választ. Egy teljesen független ombudsmanról lenne szó, akit a parlament választ kétharmados többséggel. Saját hivatala van, tehát nincs se alá-, se fölrendelve senkinek. Várható a kérdés, hogy miért kell egy újabb intézmény, mikor ezt a feladatot már most is sokan ellátják. A tervezet szerint a jövő generációk biztosa (az adatvédelmi biztoshoz hasonlóan) a magánszférában is vizsgálati jogosultságot kapna. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa viszont a hatályos jog, de a klasszikus modell szerint is kizárólag állami hatóságoknál vizsgálódhat. Ezért a mi ombudsmanunk feladatait nem láthatná el. Nem pótolhatja a jövő generációk szószólóját az a számos hivatal sem, amely tevékenysége során (“hivatalból”) figyelembe veszi utódaink érdekeit. Ezek hatóságok, amelyek a hatáskörükbe tartozó ügyeket látják el, eljárási rendjük szerint. Az ombudsman szabadon észleli és választja ki az ügyeket, amelyeket a jövő generációk szempontjából fontosnak tart képviselni, s nemcsak a hivatalok figyelmét hívja fel ezekre, s próbálja ott is érvényesíteni a maga szempontjait, hanem azokat a közvélemény előtt is képviseli, s hozzájárul az általános felelősségtudat kialakításához. Ehhez járul egy *actio popularis*: bárki kezdeményezheti vizsgálat indítását.

A törvénytervezet nem szűkíti a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa hatáskörét a környezetvédelemre. Tevékenységi köreit azonban nem lehetett másként pontosan meghatározni, mint a természetvédelmi törvényre és a környezetvédelmi törvényre hivatkozással. Ezekben számos további utalás van, egészen a kulturális környezetig, a műemlékvédelemig, és az oktatásig. Az ombudsman vizsgálódási és tevékenységi köre tehát nagyon széles. Az említett 1997-es UNESCO deklaráció a jövő nemzedékek iránti felelősség körében a kulturális, gazdasági és politikai választás lehetőségének fenntartását is tartalmazza, nemcsak a természetre vonatkozókat. Törvénytervezetünk preambulumban ezek is szerepelnek; benne van a választás szabadsága, az élet minősége, az erőforrásokhoz való akadálytalan hozzáférés; a hatáskörök pedig ezeket is felölelik.

Ebben a törvényileg megfogható körben vannak a biztosnak vizsgálódási jogosítványai, de ő maga nem lesz hatóság. Egyetlenegy hatósági jogosítványa van: az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztetheti, hogy valamely telek szennyezett – ehhez a kompetenciához azonban nem ragaszkodom. Az adatvédelmi biztos egyes hatásköreinek mintájára került a tervezetbe az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszerben az adathelyesbítésre vezető eljárás kezdeményezése és a közérdekű perlés joga a környezet veszélyeztetése vagy károsítása miatt. Az adatvédelmi biztos sem vált hatósággá azáltal, hogy végső soron a titokminősítést megváltoztathatja, sem pedig perindítási joga következtében. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának hatásköre a nyilvánosság, befolyásolás és nyomásgyakorlás köré épül. Joga van közmeghallgatást kezdeményezni, továbbá előzetesen véleményt nyilvánít azon nemzetközi kötelezettségvállalásainkról, amelyek az emberiség közös örökségét, az emberiség közös ügyét, a környezet- és természetvédelmet, az erőforrásokat érintik. A jövő nemzedékek szószólója hozzáférését a környezet állapotát érintő adatokhoz sem államtitok, sem üzleti titok nem akadályozhatja.

Majtényi László

Észrevételek a jövő nemzedékek jogainak képviseléséhez

Nem a törvénytervezet betűjéről szeretnék beszélni, hanem a dologról magáról. Lehet, hogy ünneprontásnak tűnik, de hangot szeretnék adni gyanakvásomnak, ellenvéleményemnek. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosáról szóló törvény címevel nem vagyok kibékülve. Két okból sem: az egyik, hogy az én nemzedékemről és a gyermekeink nemzedékéről és az unokám nemzedékéről is szó van, mi itt és most jelen vagyunk, miért csak a jövő nemzedékekről beszélnék.

Én történetesen Budatétényen lakom. Ha a teremben lévő Mészáros Péter nem kezdi el annak idején a küzdelmet, a budatétényi Metallochemia gyárral szemben, amit végül is nagyjából sikeresen folytatott, akkor a családommal és az *utánunk következő nemzedékekkel együtt* az én életlehetőségeim, túlélési esélyeim, itt és most rosszabbak lennének. Tehát legyünk annyira önzők, hogy a saját környezetünkről se feledkezzünk meg, még a cím tekintetében sem. A jelen és az eljövendő nemzedékek érdekei nem *szükségképpen* és semmiképpen sem minden esetben állnak szemben egymással. Az ilyen állítás - szerintem - a teória emberének szokásos túlzása vagy az ész csele.

Van egy komolyabb ellenvetésem is, jelesül az, hogy az ember teleologikus lény, és azt gondolom, hogy nekem biztosan nincs jogom a jövő nemzedék nevében beszélni. Itt egy finom distinkció szükségeltetik. A jövő nemzedék érdekében való beszéd nem ugyanaz, mint a jövő nemzedékek *nevében* való beszéd. Mondhatja valaki, itt egy metaforával vitatkozom, de az a véleményem, hogy a metafora jogi fogalomként csakis pontatlan lehet, ezért nem egészen veszélytelen. Ha arra gondolunk - ha utalhatok a reggeli kitűnő előadásra -, hogy egy szigetre kiraknak öt rénszarvast, majd az ugyanolyan szigetre megint kiraknak öt rénszarvast, a megfigyelhető

eredmény (elszaporodnak vagy kipusztulnak) biztosan ugyanaz lesz. De ha két egyforma szigetre kitesznek öt-öt embert, az eredmény biztosan nem ugyanaz lesz. Ez egészen biztos. Én tehát biztosan tudom, hogy nincs igazi tudásom arról, hogy milyen vágyak és törekvések jellemzik majd a 100 - 200 évvel később itt élő embereket. Elvégeztem magamban egy olyan gondolati kísérletet is, hogy mi lett volna, ha az 1800-ban élő legkiválóbb elmék megpróbálták volna a mi érzéseinkről, a környezettel kapcsolatos törekvéseinkről, vágyainkról, céljainkról és egzisztenciális problémáinkról beszélni. Bárki próbálja ki ugyanezt!

Megtiszteltetés a számomra, hogy Sólyom elnök úr emlékszik arra, hogy tíz évvel ezelőtt mit írtam, annak idején valóban foglalkoztam a környezetvédelmi ombudsman ügyével is. Akkor azt mondtam, hogy nagyon korlátozottak a nemzetközi tapasztalatok a környezetvédelmi ombudsman intézménnyel kapcsolatban. Számos helyen találtam a szakirodalomban említéseket, de ezek mindig valahogyan a levegőben lógtak. A mai napig is csak egy működő ilyen parlamenti intézményről tudok - arról, amit elnök úr is említett - egy kanadai tartományban. Ugyanakkor ez senkit nem kell, hogy elriasszon ennek a gondolatnak a felkarolásától, mert kisebbségvédelmi ombudsman sincs a világban sehol: egy hasonló intézmény működik Svédországban, de az meg diszkrimináció-ellenes ombudsman, vagyis nem ugyanaz. Tehát Magyarország már egyszer húzott egy merészet, elsőként létrehozott egy sikeres, működőképesnek bizonyult szakosított parlamenti biztosi intézményt.

Választ kell adni a kérdésre, hogy az étlapon lévő ombudsman intézmények közül, amelyek között a környezetvédelmin kívül említhetem a börtönügyi ombudsmant, a katonák jogait védő ombudsmant, a gyermekek biztosát, a férfiak és nők egyenlősége a munkaerőpiacon ombudsmant, az oktatási ombudsmant, a fogyasztóvédő ombudsmant, az egészségügyi ombudsmant, a sajtószabadság ombudsmant..., hogy ne soroljak többet. Vajon egy országban, egy adott helyzetben az egyébként a világban szerteszét létező szakosított ombudsmanok közül melyiket lehet létrehozni? Ezek az ombudsman intézmények egyébiránt valójában legalább kétfélék, mert vannak intézmény mellé rendelt (pl. katonai) és

vannak valamely alapjog mellé rendelt ombudsmanok, tulajdonképpen ide kell a környezetvédelmi vagy a jövő generációk ombudsmanját is sorolni. Mert ez alkotmányos jog, ha egyébként azt nem hiszem, hogy alanyi jog is.

Van erre a kérdésre egy nagyon használható, de nagyon alacsony válasz: azt az ombudsman intézményt lehet egy országban létrehozni, amelynek a létrehozását a társadalom kikényszeríti a politikusoktól. Tehát, ha megfelelően megszerveződik a közvélemény, ha a fogyasztóvédők annyira komoly erőt képviselnek, akkor lesz fogyasztóvédelmi, ha a környezetvédők ilyen erősek, akkor lesz egy másmilyen. Ez egy fontos megközelítés és mindenkinek ajánlom a figyelmébe, de ezzel a magam részéről nem érném be. Hadd tárjam Önök elé a tíz évvel ezelőtti tesztet. Én akkor azt találtam erre a dilemmára, hogy két esetben van szükség szakosított ombudsmanra. Az egyik eset az, amikor egy súlyos kihívás következtében a társadalom veszélyeztetettsége rendkívül nagy, de védekező mechanizmusa meg nagyon gyenge. Ekkor a társadalom azon felvilágosult részének, amely képes arra, hogy meggyőzze a közösséget, feltétlenül kötelessége felhívni a veszélyre a közösség figyelmét, s mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a véleményét elfogadtassa. Az adatvédelem és az információszabadság feltétlenül ebbe a körbe tartozik. Néhány értelmiségi reménytelennek látszó munkája a 70-es évektől elvezetett odáig, hogy a rendszerváltás utáni utolsó kegyelmi pillanatban a parlament mégiscsak létrehozta ezt az intézményt. Az információs ipar forradalma olyan veszélyeket jelent az emberi szabadságra, amelyek nehezen, megkésve tudatosulnak. Az említett teszt szerint van egy másik eset: amikor olyan súlyos a bizalmi válság a társadalom és ilyen-olyan politikai elitje között valamely kérdésben, és annyira nehéz a közlekedés az érdekeltek között, továbbá a veszélyt kezelni hivatott intézmények valamilyen okból nem állnak a feladatuk magaslatán, hogy ebben a másik esetben is indokolt lehet egy szakosított ombudsmani hivatal létrehozása. És akkortájt 88 és 92 között többször is javasoltam létrehozni a környezetvédelmi biztos hivatalát, és nem voltam ezzel sem első, sem egyedül mert Sólyom László javaslatai mellett pl. Sajó András környezetvédelmi törvénytervezetében is szerepelt a környezetvédelmi ombudsman

hivatalának szabályozása. Hadd tegyek egy megszorító megjegyzést, hivatalban lévő ombudsmanként, ha megengedik, nem foglalnék állást új ombudsman hivatalok tárgyában, csak a problémáról, illetőleg a lehetőségekről szeretnék beszélni. Lehet tehát a döntést értékszempontról is, és nem csak azon az alapon nézni, hogy ki mennyire tudja megszervezni magát.

Akad még itt néhány alapkérdés a törvénnyel kapcsolatban.

Az egyik a függetlenség kérdése. Nincs sem idő, sem alkalom megbeszélni, mit nevezünk az intézmény függetlenségének. A jövő nemzedékek ombudsmanjának vagy a környezetvédelmi ombudsmannak mindenesetre független intézménynek kell lennie. Saját tapasztalataim szerint egyértelműen ki kell zárni, hogy kormányzati intézményként jöhessen létre. Továbbá a független ombudsman nem helyettes, tehát ugyancsak kizárandó, hogy valamiféle al- vagy beosztott intézményként jöjjön létre.

A következő alapkérdés az, hogy a törvények a magánszféra vizsgálatától az ombudsmanokat rendszerint eltiltják, de akadnak kivételek. Ilyen kivétel az adatvédelem is. Vitán felül álló kérdés, hogy az állam elvesztette azt a monopóliumát, hogy a szabadságjogokat ebben a körben egyedül veszélyeztesse. Merem állítani, hogy adott helyzetben, ha korlátok nélkül működne, a direkt marketing szféra nagyobb veszélyt jelenthet társadalmi szinten a személyes szabadságra, mint a titkosszolgálatok. Az biztos - hasonlóan az adatvédelem biztosítékaihoz - nem szabad ezt az intézményt sem úgy létrehozni, hogy a magánszférát ne vizsgálhassa. Ez ügyben fontos alapkérdés: az üzleti titok védelmének a kérdése. Az üzleti titoknak nincs precíz fogalma sem nálunk, sem más országokban, de olyan gazdálkodással kapcsolatos adat, melynek titokban tartásához az érintettnek méltányolható érdeke fűződik és a titokban tartásához megfelelő intézkedéseket is tesz. Mi, az adatvédelmi biztos hivatalában, a környezeti adatok nyilvánosságát, tehát az információs szabadságnak a környezetvédelemre vonatkozó részét magunk között *minősített közérdekű adatoknak* nevezzük. Az a szilárd meggyőződés, hogy az üzleti titoknak minden esetben engednie kell, egészen addig, amíg az egészséges környezethez való

jog igényli ennek a titok-körnek a feltárását. Azon túl persze védelmet kaphat.

A következő megjegyzésem az, hogy nagyon erős vizsgálati jogkör szükségeltetik, és semmilyen ügydöntő jogkör, valószínűleg. Ebben a vonatkozásban a klasszikus ombudsmani modellhez kellene fordulni, még ha manapság ebben a tekintetben vannak változások egyes területeken és országokban; erősebb karmokat, élesebb fogakat követelnek sokan az ombudsmanoknak, de nem biztos, hogy igazuk van.

Szólnom kell a párhuzamos hatáskörök ügyében is: az általános hatáskörű ombudsman és a környezetvédelmi ombudsman hatásköri átfedése is előfordulhat, de sokkal élesebben vetődik fel, véleményem szerint, az adatvédelmi-információszabadság biztos és a környezetvédelmi ombudsman párhuzamos hatásköre, hiszen a közérdekű adatok nyilvánossága körében ez a párhuzamos hatáskör kétségtelenül megvan. A kissé szellősebb jogi szabályozás nekem kifejezetten rokonszenves és nem biztos, hogy a németes precizitás a követendő. Egy olyan intézménynél, ahol nincsen döntési kompetencia, nem tartom olyan nagy vésznek, ha vannak párhuzamos hatáskörök. A magyar ombudsmanok gyakorlatában erre elég sok és nem rosszul kitalált változat is működik. Előfordul, hogy két különböző hatáskörű ombudsman közös jelentést fogalmaz meg. Nem tartom azt sem katasztrófának, ha a két jogvédő szervezet véleménye az adott kérdésben eltér.

Ami az esélyeket illeti, én rövid távon nem vagyok optimista, de abban a perspektívában, amiben Sólyom László ezt a lehetőséget elhelyezte, hogy akár évtizedek állnak előttünk, azt készséggel elfogadom és egyet is értek. Ki tudja, mit hoz a holnap?

Mint hivatalban lévő ombudsman még egyetlen, de nagyon komolyan gondolt jó tanáccsal szeretnék szolgálni. Biztos vagyok abban, hogy semmibe, ami pseudo nem szabad belemenni. Közép-Kelet-Európa híres arról, hogy látszatintézményeket hoz létre, látszatintézményeket működtet. Sokkal jobb, akár remény nélkül, fenntartani egy követelést, mint megalkudni.

Nagy Boldizsár

A “jövő nemzedékek jogai” koncepció háttere a magyar és a nemzetközi jogban

Nagyon rövid hozzászólásom nem bírálni fogja Sólyom Lászlót, hiszen egymástól függetlenül készült előadásaink nagyon sok ponton ugyanarra a következtetésre vezettek. Tervem az, hogy egy szellemtörténeti térképet rajzolva kicsit megmutassam azt, hogy honnan jön a jogba a jövő generációk iránti aggodalom és a jövő generációk érdekeinek képviselője. Beszámolok az emberiség közös öröksége doktrínájának kialakulásáról és tartalmáról, különös tekintettel a jövő generációk érdekeinek védelmére. Ezen felül szeretnék arra rámutatni, hogy a tételes magyar jog, a Sólyom László felidézte alkotmánybírói döntéseken túl, milyen fogódzókat ad nekünk.

Az emberiség közös örökségének gondolata, illetve az erre vonatkozó gondolatmenet kialakulása igazán üdítő jelenségsorozat, mert ritkán fordul elő, hogy egy gondolat egy vagy két évtizednél rövidebb idő alatt elfogadtatódik. Esetünkben pedig éppen ez történt. 1967-ben Arvid Pardo, Málta képviselője az ENSZ-ben egy nagyon emlékezetes, három órás előadásban azt javasolta, hogy a mélytenger-fenek kincseit nyilvánítsák az emberiség közös örökségévé, szemben az addig uralkodó világtrenddel, amelynek a lényege az “aki kapja, marja” elv volt, vagyis 1967-ben a nyílt tenger kincsei még szabadon kisajátíthatóak voltak. Pardo azt mondta, ne legyen ez így, tegyük a mélytenger fenéki fémkincseket az emberiség közös örökségévé, adjuk el azokat a világpiacon, és a bevételből próbáljuk meg bezárni a fejlődők és a fejlettek közti szakadékot. Ez egy teljesen utópikus gondolat volt, még akkor is, ha tudjuk, hogy a fejlődéseméletek szempontjából a 60-as évek kitüntetett korszak, amelyben a fejlődők és a fejlettek közötti különbség felszámolása uralkodó motívum. Képzeld el, 1970-ben már meg is született az az ENSZ közgyűlési határozat, amely a mélytenger fenekét az

emberiség közös örökségévé tette. Mi több, 1982-ben, több mint tíz évi vajúdas után elfogadták az ENSZ Tengerjogi Egyezményét, amelynek egyik leghosszabb és legbonyolultabb fejezete, a tizenegyedik rész, arról szól, hogy miként lett a nemzeti joghatóságon túli terület az emberiség közös öröksége.

A tengerjogi egyezmény - részben más, stratégiai okok miatt - hosszú vajúdas folyamat eredménye volt, ezért megelőzték a tengerjogászokat, és 1979-ben megszületett egy másik egyezmény, a Hold-megállapodás, amely a Holdat, a Naprendszer összes többi égitestét, a hozzájuk vezető, és azokat övező pályákat szabályozza, kivéve a Föld körüli műholdpályákat, és ezeket az égitesteket, illetve ezeket a pályákat jogilag ugyancsak az emberiség közös örökségévé tette. Mind a két egyezmény hatályban van, tehát a tételes (élő) nemzetközi jog része.

Ezeken kívül még egy sor lehetséges jogtárgy felmerült a nemzetközi diskurzusban. Javasolták, hogy a geostacionárius pálya, a világ éghajlata, a Déli-sark, a biológiai sokféleség vagy a génkincs, a Föld természeti öröksége vagy annak bizonyos alrendszerei, illetve a kulturális örökség váljon az emberiség közös örökségévé. Nem mehetünk itt most abba bele, hogy milyen nagy koncepcionális ugrás az, amikor a nemzeti joghatóság alatt álló tárgyak mellé felvesznek olyanokat, amelyek állami területen vannak. Azt mindenesetre láthatjuk, hogy ami most az emberiség közös örökségének minősül, az mind olyan, ami nem állami terület. A nyílt tenger alatti tengerfenék illetve a világűr ez idő szerint nem minősül állami területnek.

A következőkben azt szeretném elmondani önöknek, hogy sokévi gondolkodás után mire jutottam, az emberiség közös örökségére vonatkozó doktrínának milyen építőelemei, milyen pillérei vannak. Azt állítom, hogy van három boltív, a *hozzáférés*, a *használat* és a *hasznok megosztásának* boltívei, és mindegyik boltív három pilléren nyugszik. Összesen kilenc elem lesz, jó kis hegelianus szerkezetet, amely a mesebeli háromszor hármassággal is egybevág, így mutatva, hogy nyilván igaz. Azért nevezem ezt a következtetés-halmazt doktrínának, mert részben a létező szabályokon alapul, részben pedig ezekre vonatkozó kommentárokon, állami kijelentéseken illetve

tudományos írásokon. Olyan forrásokra támaszkodtam amilyenekre a szokásjog képződésének megfigyelésekor a nemzetközi jogászok szoktak.

Mik tehát az emberiség közös öröksége építőelemei?

A hozzáférés boltívének három nagy pillérét különböztetjük meg.

A legalapvetőbb, amely már korábbi nyílt tenger hagyományos státuszára is igaz volt, hogy állami szuverenitást nem lehet létrehozni felette. Ha valamit az emberiség közös örökségévé nyilvánítunk, az nem lesz többé államterület, nem lesz többé az államé, azon az állam nem osztogathat telkeket, hiszen a tulajdonjognak állami szuverenitásra kell visszamennie.

A második tétel úgy szól, hogy a természeti erőforrásokat nem lehet szabadon kiaknázni. Nem arról van szó, hogy mindent úgy kell hagyni, ahogy van. A mélytenger fenéki ércrögöknek a felhozatala, és azokból a fémek kiolvasztása természetesen cél. Tehát igenis akarjuk hasznosítani az emberiség közös örökségének ilyen természetű tárgyait. Ha a geostacionárius pálya például azzá válna, az nem jelentené azt, hogy nem szeretnénk műholdakat elhelyezni rajta. Csakhogy nem szabadon. Nem az "aki kapja, marja" elv érvényesül. Jelenleg a nyílt tengeren azé a hal, aki kifogja. Néhány halászati egyezmény ezt korlátozza, de alapvetően az eszme ez. Itt, az emberiség közös örökségévé tett erőforrásoknál egy rendszernek kell érvényesülnie: ki lehet aknázni, de csak bizonyos rendszer szerint.

A harmadik tétel úgy szól, - és itt van egy szép és ezért feszélyező ambivalencia -, hogy minden államnak/embernek joga van a kezeléshez való hozzáféréshez, és részt vehet az igazgatásban. Ez így logikusan is hangozhat, de amikor az a kérdés, hogy az Antarktisz környezetvédelmi standardjének meghatározásába miért szóljon bele Myanmar vagy Kiribati, ahonnan meglehetősen ritkán látogatnak az Antarktiszra, vagy Togo miért határozza meg a geostacionárius pálya kapacitását, akkor már mondhatja az ember, hogy az szóljon bele, akinek a pénze van benne vagy tudása. A doktrína azonban nem ezt mondja. A doktrína azt állítja, hogy minden állam, sőt esetleg egyén részt vehet az igazgatásban. Nem csak a kompetensek, a már ott levők, a ténylegesen hasznosítók. Ez egy messze vezető

problémakör, amibe itt most nem kívánok belemenni, de tény, hogy mindez kiolvasható például a Tengerjogi Egyezményből, amely minden - a szerződésben részes - felet felruház az igazgatásban való közreműködés lehetőségével, függetlenül attól, hogy az adott állam ténylegesen bányászik e króm, nikkel vagy rézrögöket 6000 méter mélyről. Mind a 135 részes állam (2000 október 16-i állapot, Magyarország bár aláírta, még nem ratifikálta az egyezményt és az 1994. évi kiegészítő megállapodást) beleszólhat abba, hogy milyenek legyenek a bányászati szabályok, mennyi legyen a bányajáradék, és így tovább.

Második hármasság: a használat normái.

Ami az emberiség közös örökségének minősül, az csak békés célokra használható. Itt számos érdekes kérdés merül fel, például a passzív katonai használat békés célúnak minősül-e vagy sem. Ha geostacionárius pályán elhelyezkedő műholdról megfigyelem, hogy a másik állam hogyan fegyverkezik, az békés célúnak nyilvánítható-e vagy sem?

A második pillér a tudományos kutatás szabadsága. Mi egy olyan kultúrában élünk, amely hazug módon azt sugallja, hogy a tudományos kutatás szabad. Valójában, ha valaki önök közül elhatározza, hogy megmássza a Mount Everestet, vagy korallokat vizsgál a Fülöp-szigeti partok mentén, ahhoz rengeteg engedélyt kell beszereznie, amelyeket vagy megkap, vagy nem. Ha mi meg akarjuk nézni, hogy a bósi (dunacsúni) víztározó iszapjában mi van, akkor bonyolult engedélyeket kell szereznünk, vagy partizánokat odaküldenünk kis ladikokban, éjszaka. Nem tudjuk megnézni, hogy az iszap milyen szennyezőket tartalmaz, holott a tározó a határtól egy kilométerre van. A tudományos kutatás szabadsága tehát nagyon erős megszorításokkal érvényesül a gyakorlatban. Ez nem is egészen alaptalan. Mert ha megengednénk hogy a világűrbe vagy az Antarktiszra bárki bármilyen anyagot bevigyen, ott a kisbolygókat, vagy a Déli sark állagát kísérletekkel vagy bányászati feltárásokkal roncsolja, akkor soha többé nem tudhatnánk meg, hogy milyen az igazából, hiszen a mi kutatásaink száz év távlatából mind nagyon primitívnek tűnnek. Szétboncoltuk, széttroncsoltuk a vizsgálandó testet a röntgen-sugár felfedezése előtt, míg át nem láttunk rajta, mint

Madame Chauchat testén. A folyamat feltehetően nem állt meg, a jövőben még kevesebb érintéssel még többet tudhatunk meg a tudomány vizsgálati tárgyairól. Nem a kutatás abszolút szabadsága mellett érvelek tehát, inkább csak jelzem, bonyolult kérdésekről van szó. Mindenesetre az ésszerűen szabad tudományos kutatás megengedhető kell, hogy legyen az emberiség közös örökségét illetően.

A harmadik elv szerint a környezet hátrányos megváltoztatása tilos. Ha valami az emberiség közös örökségévé válik, akkor azzal úgy kell bánni, hogy ne álljon elő hátrányos környezeti változás benne. Nyilvánvaló, hogy a változásokat nem lehet teljesen kizárni, az értelmetlen követelés, hogy a világ és a környezet egésze intakt maradjon. A jogászok majd persze vitatkoznak arról, hogy mi minősül hátrányosnak, és mi nem, amibe nekünk nem kell most belemennünk.

A harmadik nagy boltív a hasznok megosztása.

Minden rezsím esetében a nagy kérdések a következők: ki az, aki a rezsím tárgyához (pl. egy halászati rezsím halaihoz, vagy esetünkben a mélytenger-fenéki érc-rögökhöz, vagy a bolygókhoz) hozzáférhet, hogyan kell használni, és ha a hozzáférők használták, akkor kié legyen a haszon. Nem magától értetődő ugyanis, hogy a használó a haszon, hiszen fizethet adót, átengedhet tudást, figyelmeztethet a fenyegető veszélyekre, és így tovább. Három tétel szerepel a hasznok megosztása boltívében is.

Az első szerint egy rezsímet kell létrehozni az emberiség közös örökségéhez hozzáférés, használat és hasznok megosztása szabályozására. A rezsím nem feltétlenül jelent nemzetközi kormányközi szervezetet. Lehet jogi rezsím, egy bizottság például a bálnahalászatra. A világúrnél sincs szükség feltétlenül egy nagy szervezetre, ha a tengernél létre is hoztak ilyet. A rezsím lényegében anyagi és eljárási szabályoknak egy olyan komplex összessége, amely az adott erőforrást egészében véve minden érintett tekintetében elrendezi, szabályozza.

A hasznok megosztásának második építőeleme szerint az emberiség kiaknázásának előnyeiből az egész emberiség részesítendő. Ezt is kimondja mind a Tengerjogi egyezmény mind a

Hold megállapodás. Az előnyökből tehát ne csak az részesüljön, aki ott van, aki ki tudja aknázni, hanem vagy a tudást, vagy magát a megszerzett erőforrást meg kell osztani az emberiségnek a tevékenységben közvetlenül részt nem vevő részével is. Hogy hogyan s miképp, az a rezsim függvénye. A tengerjognál ezt kitalálták. Nagyon bonyolult szabályok vannak a bányászatra és a bányászatból befolyó haszon szétosztására. Abból elméletileg nekünk szárazföldi patkányoknak is részesülnünk kell.

Az utolsó, kilencedik pont ma és itt a legfontosabb: kellő figyelmet kell fordítani a jövő generációk érdekeire. Pardo ezt az általa megálmodott öt pillér egyikeként képzelte el. Az államok ezt többé-kevésbé eltűntették, de nem teljesen. A Hold megállapodás negyedik cikke kimondja, hogy a Hold - és a "Hold" szó jelenti az égitesteket és a műholdpályákat is - használata során kellő figyelmet kell szentelni a jövő generációk érdekeire.

Összefoglalva a fenti kilenc pillért, azt állítom tehát, hogy ha valami az emberiség közös öröksége már most, vagy ilyené nyilvánítódik a jövőben, akkor ezek a normák érvényesek rá. A doktrína ezeket sugallja, jóllehet a konkrét jogi megvalósítás részleteiben itt-ott eltérhet ettől. Lábjegyzetként hozzáténném, hogy a jogi gondolkodásban emellé felzárkózik, de más hangsúlyai vannak az emberiség közös gondjának. A magyar jogszabály hol közös gondnak, hol közös ügynek fordítja *a common concern of mankind* kifejezést, amely részben az éghajlatváltozásra részben a biodiverzitásra vonatkozik. A két megfogalmazás különbségeire most itt nem térhetek ki. A jövő generációkra vonatkozó tézisek mind a két kontextusban érvényesek.

Mit jelent tehát az, hogy kellő figyelmet kell fordítani a jövő generációk érdekeire? Itt fogok kapcsolódni az előttem elhangzott két előadáshoz. Egyrészt azonosítanunk kell a veszélyeket. Három szóval ezek a következők: az erőforrásokat elfogyasztjuk, megromlunk vagy diszkriminatív hozzáférést biztosítunk. Miért tesszük ezt, kérdezhetik Önök teljes joggal. A válasz a diszkontálásban rejlik, a távolabbi jövő leértékelésében. Közös csapdája a mindennapi gondolkodásnak és a politikai gondolkodásnak, hogy a jelennel szemben a jövőt kevésbé

értékesnek látja, nem hajlik arra, hogy a távolabbi megtérülés reményében ma befektessen, mert nem bízik abban, hogy a befektetés megtérül vagy nem érdekli a saját életén (politikai ciklusán) kívüli, gyermekeihez, a következő kormányhoz befolyó haszon, előny. A Bős- Nagymarossal kapcsolatos vita az én szememben jórészt erről szól. Az erőmű pártolói szemében a száz év múlva felhasználható ivóvíz ma nem tűnik elég értékesnek, különösen nem azokban az országokban, ahol nagyon sok áll rendelkezésre a megterhelhető áram viszont azonnal bevételt ígér. A politikai gondolkodás választási ciklusokat követő logikája és a mindennapi gondolkodás csapdája, amit a közlegelők tragédiájaként ismerünk, azt mutatja, hogy ha mindenki végrehajtja az egyénileg ésszerű cselekedetet, akkor az közösen irracionális eredményre vezet. Nem hozom itt fel Hardin példáját, mondok egy sokkal egyszerűbbet. Képzeljék el, hogy egy nagy népünnepélyen vannak, az Önöknek kedves párt vagy kulturális szereplő ünnepélyén, és jól akarják látni a szereplő személyt. Mít csinálnak? Lábujjhegyre állnak. De ha mindenki a saját kedvencét ment el nézni, akkor az egyénileg racionális cselekedet, hogy lábujjhegyre állnak, mindenki által megvalósítva ugyanazt a bajt okozza: nem fognak látni. Mindenki megemelkedett egy lábnyival. Vannak tehát olyan szituációk, ahol az egyénileg racionális cselekedet, ha mindenki megismétli, közös tragédiára, vagy eredménytelenségre vezet.

Miért kellene védenünk a jövő generációkat, amelyek ilyen veszélyeknek vannak kitéve? Különböző érvelési utak vannak. Nem arról van szó, hogy egyetlen normát kell megfogalmaznunk, hogy miért van szükség a jövő nemzedékeket védő országgyűlési biztosra, vagy hogy miért kell egyáltalán törődnünk utódainkkal. Állítom, hogy különböző érvelési utak léteznek. Megengedem a következetesen egoista álláspontot is, amely szerint érdektelen a halandó életén túli. Ez filozófiailag védhető, mint egy lehetséges (de nem "az igaz") pozíció. De a mi dolgunk nem az, hogy azon gondolkodjunk, hogy miért nem védenénk, hanem hogy miért védenénk a jövő generációk érdekeit.

A különböző érvelési utak a következők: léteznek a jogban normák, amelyek ezt kívánják meg tőlünk, vannak komoly etikai érvek, vannak filozófiai-világszemléletbeli érvek, amelyek nem

feltétlenül etikaiak, illetve a nagy világvallásokban és hiedelemrendszerekben is visszatérő gondolat az, hogy a jövő generációk jólétével foglalkoznunk kell. Nincs itt helyünk, hogy ezeket az érveket egyenként végigvegyük, de azt láthatjuk, hogy alapos okunk van gondolkodni a jövő generációk érdekein. Mire vezethetne ez a gondolkodás? Azt gondolom, hogy az emberiség közös öröksége, és azon belül a jövő generációk érdekei egyfajta disztribúciós mechanizmusként is elképzelhetőek. Joggal merül fel a kérdés, hogy az emberiség közös öröksége és azon belül a jövő generációk érdekeinek a védelmére vonatkozó normák mit kívánnak meg tőlünk. Mi az, amit majd az országgyűlési biztos tehet, mit képviseljen, kell-e neki tudnia, hogy mi lesz jó a jövő generációknak és mi nem?

A válasz megadásakor a megújuló és a meg nem újuló erőforrásokat külön kellene választanunk.

A megújuló erőforrások tekintetében bizonyos használati elveket állíthatunk fel, amelyeket nem én találtam ki, hanem például Edith Brown Weiss is kifejtett.

Egyrészt azt mondhatjuk, hogy arról gondolkozzon az országgyűlési biztos, hogy a választási lehetőségeket megőrizzük, tehát ha van egy megújuló erőforrás, akkor annak egyik használati lehetősége se tűnhessen el. Egy folyó adott használata ne zárjon ki más lehetséges használati módokat, ha öntözésre használják, tegyék úgy, hogy lehessen vele a későbbiekben energiát termelni, vagy ivóvíztározót létesíteni.

A megújuló erőforrásokra jövő generációk érdekeit figyelembe vevő kezelésének második elve szerint meg kell őrizni a környezet minőségét. Ez nyilván nem úgy valósul meg, hogy a környezet minden egyes pontja változatlan minőségben megmarad. A cél az, hogy globális vagy regionális léptékben igaz legyen az, hogy általában véve nem romlik a környezet minősége. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa ne törődjön tehát bele, hogy egyéb hasznok érdekében a környezet romlását, mint árat kell megfizetni.

A nem megújuló erőforrások kapcsán felállítottam egy képletet, amit most itt vázolnék. Osszuk a jövőt belátható és nem belátható

jövőre. A belátható jövőt tekintjük hét generációnak, hiszen egy fizikai lény hét generáció létéről tud közvetlenül értesülni, találkozhat a dédszüleivel, és találkozhat a dédunokáival. Azt gondolom, hogy ez egy nagyjából a belátható idő. A nem megújuló erőforrásoknak a felét adjuk ennek a belátható időtartamnak, a következő hét generációnak. A másik felét tegyük félre a végtelen számú további generációnak, és minden generációnál számoljunk újra. Ez a módszer egy csökkenő görbét ad. Az első generációnak a véges erőforrás körülbelül 7 százaléka jut, a másodiknak 6,1, és így tovább, fogyó mértékben, bízva abban, hogy időközben feltalálnak alternatív erőforrásokat, jobb hasznosítási lehetőségeket, stb. Ez egy javaslat arra, hogy milyen elveket képviselhetne az országgyűlési biztos a nem megújuló erőforrások tekintetében.

A következőkben azokat a pontokat szeretném megmutatni, ahol a fenti, látszólag álmodozó kívánságok már megjelentek jogi kötelezettséggént, vagy hasonló formában, túl az előző előadásban már említett alkotmánybírói döntéseken.

Először is emlékeztetek arra, hogy a Fülöp-szigeteken a Legfelsőbb Bíróság egy nagyon híressé vált perben elfogadta hogy a jövő generációk nevében fellépjenek és érveljenek, azaz elismerte, hogy a jövő generációknak van perképessége. A francia elnök 1993-ban fölállított egy 9 fős tanácsot a jövő generációk jogaira vonatkozóan. De menjünk tovább. Megvizsgáltam a magyar jogszabályokat a 2000. január 1-ei állapot szerint a tekintetben, hogy tudnak-e a jövő generációkról, illetve tudnak-e az emberiségről? Van-e olyan norma, amely a jövő generációkról beszél? Nos, az erdőkre vonatkozó törvény például nagyon is tud. Maga a törvényszöveg mondja ki, hogy “az erdőt oly módon és ütemben lehet használni, igénybe venni, hogy a gazdálkodási lehetőségek a jövő nemzedékei számára is fennmaradjanak.” De találhatunk más törvényi helyeket is, amelyek kimondják, hogy a magyar állam dolga a jövő nemzedékekről való gondoskodás. Talán meglepő, de a legfrissebb törvény egy kétoldalú megállapodás Magyarország és Görögország között a barátságról és az együttműködésről. A szerződő felek abból indulnak ki, hogy a környezetvédelem milyen nagy jelentőségű mindkét ország népének jóléte szempontjából, és megígérik egymásnak, hogy “minden szükséges lépést megtesznek a

természeti örökségnek a jövő nemzedékek érdekében való megővésére”. A gyermekvédelemről szóló jogszabály azzal indít, hogy “az Országgyűlés a jövő nemzedékek iránt érzett felelősségtől vezérelve...”. Az atomenergiára vonatkozó törvény is elismeri azt, hogy csak a jövő nemzedékek egészségének és életfeltételeinek megvédésével lehet az atomenergiát használni. Ezekon túl említhetőek a nagy természetvédelmi egyezmények és szabályok. A vadgazdálkodási törvény például így szól: “tudatában annak, hogy a vadon élő állat esztétikai, tudományos, kulturális gazdasági és genetikai értékek hordozója, és ezért az egész emberiség és nemzetünk kincsét, természetes állapotban a jövő nemzedékek számára is meg kell őrizni.”

Van még egy sor más jogszabály is, például a törvény a természet védelméről, amely igazán jó nyelvezetet használ, a biológiai sokféleségre vonatkozó egyezmény, és így tovább. Azt gondolom tehát, hogy a leendő országgyűlési biztos magyar jogszabályokra fog tudni támaszkodni.

Előadásom végére marad még egy nagyon nagy koncepcionális kérdés. A jövő generációk országgyűlési biztosa nem feltétlenül csak környezetvédelmi kontextusban léphetne föl. És ezt jól láthatjuk például a köziratokról, közlevéltárakról és magánlevéltári anyagok védelméről szóló törvényben, amely megint nem preambulumban, hanem tételes normaszövegében beszél arról, hogy “bármely szerv irattári anyagának továbbá természetes személyek irathagyatékának maradandó értékű része a jövő nemzedékek számára is maradjon fenn.” Hasonló alapokon fogalmaz a szociális igazgatásról szóló törvény is. Van tehát egy másik dimenzió is, amelyről mi itt most nem beszéltünk, és bár én beletörődöm abba, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa csak környezetvédelmi ügyekkel foglalkozzon, hangsúlyozom, hogy a jövő nemzedékek érdekeinek védelme sokkal szélesebb körre kell hogy kiterjedjen. Az irattárak megőrzése, a gazdálkodás nem jövő-felfaló jellege, a húsbavágó infrastrukturális választások (autó-vasút!) nagyon is idetartoznak.

A konklúzió mindebből a következő: a tételes jog számos fogódzót rejt céljaink megvalósításához. A felszín alatt ott vannak a jövő generációkat védő tételes jogforrások, a mi dolgunk az, hogy

ezeket a forrásokat "foglaljuk", vagyis felszínre hozzuk, a közfigyelmet rájuk tereljük, lehetővé téve, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa ezekből a forrásokból merítsen.

*2000. évi törvény a jövő nemzedékek országgyűlési
biztosáról*

A jelenleg élő és a jövő generációk élete és egészsége természeti alapjainak megőrzésére és az emberi méltóságnak megfelelő környezeti feltételek fenntartására vonatkozó felelőssége tudatában; annak érdekében, hogy a jövő nemzedékek számára a választás szabadságát, az élet minőségét és a természeti erőforrásokhoz való akadálytalan hozzáférést megtartsa, az Alkotmány 32/B.§ (4) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján az Országgyűlés a következő törvényt alkotja.

1.§ (1) Az Országgyűlés a jövő nemzedékek életfeltételeit alapvetően befolyásoló, hosszútávú döntéseknél e nemzedékek érdekeinek képviseletére, továbbá az Alkotmány 18.§-ában elismert és érvényesíteni rendelt, az egészséges környezethez való jog, és a természet és a környezet védelméről szóló törvények megvalósulása érdekében megválasztja jövő nemzedékek országgyűlési biztosát. Az Országgyűlés a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát azok közül a magyar állampolgárok közül választja, akik felsőfokú végzettséggel, a környezetvédelem vagy a természetvédelem területén kiemelkedő elméleti tudással vagy legalább tíz éves szakmai gyakorlattal rendelkeznek, s a természet- vagy környezetvédelmet érintő eljárásokban, azok felügyeletében, vagy a természet- és környezetvédelemre vonatkozó jog érvényesítésében, vagy a tudományos kutatásban jelentős tapasztalatot szereztek, s köztisztelőnek örvendenek.

(2) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosára - az e törvényben írott eltérésekkel - az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló, 1993. évi LIX. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.

2.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa ellenőrzi az Alkotmány és az egyéb jogszabályok azon rendelkezéseinek érvényesülését, amelyek a most felnövekvő és a jövő generációk élete és egészsége természeti alapjainak megőrzésére és környezeti

feltételeinek fenntartására vonatkoznak; e körben hivatalból vizsgálatot folytathat és kivizsgálja a hozzá érkezett bejelentéseket. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa véleményt nyilvánít az olyan jogszabálytervezetekről, amelyek a bennük foglalt hosszú távú döntések révén alapvetően befolyásolják a jövő nemzedékek életfeltételeit.

(2) A környezet tevőleges, vagy mulasztásban megnyilvánuló veszélyeztetése, továbbá szennyezése vagy károsítása esetén a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa

a) felhívja a környezethasználót a veszélyeztetés vagy a károsítás megszüntetésére. A környezethasználó haladéktalanul köteles a megtett intézkedésekről a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát 30 napon belül írásban tájékoztatni;

b) a tájékoztatás elmulasztása, továbbá az intézkedések elmulasztása vagy nem kielégítő volta esetén a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezethasználó ellen hatósági intézkedéseket kezdeményezhet, pert indíthat a jogsértő magatartástól való eltiltásra és a kármegelőzésre való kötelezésre, továbbá szabálysértési és büntető feljelentést tehet.

c) Ha a károsult nem kívánja érvényesíteni kártérítési igényét a károkozóval szemben, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a kártérítési igényt - a károsult erre vonatkozó nyilatkozata alapján - a környezetvédelmi alap javára érvényesítheti.

d) Ha hatóság elmulasztja környezetvédelemre vonatkozó intézkedés megtételét, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felhívja az intézkedésre. A hatóság köteles az intézkedésről a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát a felhívástól számított 30 napon belül tájékoztatni. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a felhívással egyidejűleg a hatóság felettes szervéhez is fordulhat, a határidő eredménytelen eltelte után a felettes szervhez fordul.

e) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezet veszélyeztetésének vagy károsításának tényét és az arra vonatkozó adatokat, továbbá a hatósági intézkedések adatait a vizsgálat befejezése után nyilvánosságra hozhatja; az a) és d) pontban meghatározott határidő eredménytelen eltelte után nyilvánosságra hozza.

(3) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa javaslatot tesz a környezetvédelemre vonatkozó jogszabályok megalkotására és módosítására, véleményezi az ilyen jogszabályok tervezetét.

(4) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felhívására az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszerben (1995. évi LIII. törvény - a továbbiakban Környezetvédelmi törvény - 49.§) kezelt, a lefolytatott vizsgálattal összefüggő adatot felül kell vizsgálni, a vizsgálat által megállapított adatot az Információs Rendszerben fel kell tüntetni.

(5) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa vizsgálata által megállapított tartós környezetkárosodás tényét, mértékét és jellegét az ingatlan-nyilvántartásban a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa kérelmére fel kell tüntetni. A bejegyzésre egyebekben a Környezetvédelmi törvény 52.§-a irányadó.

(6) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosát a Környezetvédelmi törvény 93.§-a szerinti közmeghallgatásra meg kell hívni, a közmeghallgatási jegyzőkönyvet számára meg kell küldeni. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa kezdeményezésére a Környezetvédelmi törvényben meghatározott eseten kívül is - különösen az egyes területek fejlesztési terveivel, valamint az illető területet érintő, a jövő generációk életfeltételeit alapvetően befolyásoló jogszabálytervezetekkel kapcsolatban - közmeghallgatást kell tartani.

(7) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa előzetesen véleményt nyilvánít a Magyar Köztársaság azon nemzetközi kötelezettségvállalásairól, amelyek az emberiség közös örökségét és az emberiség közös ügyét alkotó térségekkel, erőforrásokkal és jelenségekkel, továbbá a környezetvédelemmel és a természetvédelemmel kapcsolatosak, abból a szempontból, hogy a kötelezettségvállalás a jövő nemzedékek érdekeit kellően figyelembe veszi-e. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa az ilyen kötelezettségek végrehajtása ügyében az illetékes szervekhez fordulhat.

3.§ Mindenkinnek joga van ahhoz, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosához bejelentést tegyen és vizsgálatot kérjen, kivéve, ha az adott ügyben bírósági eljárás van folyamatban.

4.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa feladata ellátása során minden természetes és jogi személytől, valamint minden környezethasználótól minden olyan kérdésben felvilágosítást és adatot kérhet, minden olyan adatot, körülményt, tényt, eljárást megismerhet, amely a környezet állapotával, különösen annak veszélyeztetettségével vagy károsodásával összefügghet.

(2) Az államtitok, a szolgálati titok és az üzleti titok a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát e §-ban meghatározott jogai gyakorlásában nem akadályozhatja, de az államtitok és a szolgálati titok megtartására vonatkozó rendelkezések őt is kötelezik.

5.§ A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa évente beszámol az Országgyűlésnek. A környezet állapotát érintő rendkívüli események kapcsán a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa meghallgatását kérheti az Országgyűléstől és javasolhatja az ügy kivizsgálását.

6.§ Az ügyvitel és előkészítés feladatát a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa hivatala látja el.

7.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosát az Országgyűlés legkésőbb a törvény hatálybalépése előtt két hónappal megválasztja.

(2) Ez a törvény 2001. január 1-jén lép hatályba.

(3) A Környezetvédelmi törvény 39.§ d) pontja e törvény hatálybalépésével hatályát veszti.

Indokolás

Általános indokolás

Mint az UNESCO 1997.évi deklarációja megállapítja, a jövőndő nemzedékekért mindenki, így az államok is felelősséget viselnek. A magyar Alkotmányban biztosított emberi jogok legfontosabbika, az élethez és az emberi méltósághoz való jog (54.§) felöleli az állam kötelességét "a jövőndő generációk életfeltételeinek biztosítására".(64/1991.(XII.17.)Ab határozat, ABH 1991, 303.)

Az ezredforduló különös alkalmat ad arra, hogy az Országgyűlés kifejezze elkötelezettségét és felelősségét a jövőndő nemzedékek

sorsa iránt; olyan intézményt hozzon létre, amely hatékonyan elő tudja segíteni a életfeltételek megőrzését utódaink számára, s képviselőket biztosít érdekeiknek az ő életfeltételeiket lényegesen befolyásoló hosszútávú döntéseknél, s különösen a környezet állapotára vonatkozó jogszabályok érvényesülését az országgyűlési biztosok eszközeivel előmozdítja.

Az Alkotmány 32/B.§ (4) bekezdése felhatalmazza az Országgyűlést, hogy egyes alkotmányos jogok védelmére külön országgyűlési biztost válasszon. Az Országgyűlés már a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény megalkotásakor kifejezte, hogy a környezetvédelmi feladatok megoldásában szükségesnek tartja országgyűlési biztos közreműködését. A törvény 39.§-a szerint "az Országgyűlés a környezet védelme érdekében meghatározza az állampolgári jogok országgyűlési biztosának hatásköre azonban csak arra terjed ki, hogy "hatóságoknál" folytasson vizsgálatot, vagyis a magánszféra, ahol pedig a fő szennyező források találhatóak, nem esik tevékenységi körébe. Eszközei - mint például a felettes szervnek tett ajánlás - szintén nem a környezetvédelmi ügyekre szabottak.

A Javaslat ezért külön országgyűlési biztos választását tartja szükségesnek arra a feladatra, hogy a jövő nemzedékekkel szemben fennálló felelősségének az élet természeti alapjainak megóvása, fenntartása, a fejlődés ezzel összhangban tartása területén eleget tegyen. A jövő nemzedékek országgyűlési biztos hatásköreinek és eszközeinek kialakítása leginkább az adatvédelmi biztoséra hasonlít, aki a magánszférába tartozó adatkezelőkkel kapcsolatban is védi a személyes adatokhoz való jogot.

Részletes indokolás

1.§ A jövő nemzedékek országgyűlési biztos választására, az összeférhetetlenségi okokra, mentelmi jogára, a megbízatás megszűnésére, s jogállásának többi elemére is az állampolgári jogok országgyűlési biztosára vonatkozó törvényt kell alkalmazni. Eltérés annyiban van, hogy a Javaslat a megválaszthatóság feltételei között nem jogi, hanem felsőfokú végzettséget ír elő, s ennek megfelelően

természet- vagy környezetvédelmi szakmai gyakorlatot követel meg. "A természet- és környezetvédelemhez való jog érvényesítésében szerzett jelentős tapasztalat" mint alternatív választhatósági feltétel azt teszi lehetővé, hogy az Országgyűlés az e tárgyba vágó társadalmi mozgalmakban dolgozó jelentős személyiséget is országgyűlési biztossá választhasson, s az ilyen személyek "szakmai gyakorlata" körül ne lehessen vita.

2.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa hatáskörét a Javaslat - összefoglaló névvel - a "környezetvédelemre" vonatkozó jogszabályokkal határolja be. Vizsgálódási jogosultsága kiterjed tehát mindazokra a területekre, amelyeket a környezetvédelem általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény és a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény, valamint az ezekben meghatározott külön törvények szabályoznak. Véleménynyilvánítási joga ennél szélesebb: kiterjed azokra a jogszabálytervezetekre is, amelyek a bennük foglalt hosszútávú hatás révén a jövő nemzedékek életfeltételeit lényegesen befolyásolják.

(2)-(7) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa eszközei felölelik mindazokat az intézkedéseket és jogokat, amelyekkel az állampolgári jogok országgyűlési biztosa élhet. Az országgyűlési biztosnak nincs utasítási joga egy állami szervvel szemben sem, s a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa természetszerűen nem utasíthatja a magánszférában működő környezethasználókat sem. Az ombudsman fő eszköze a nyilvánosság. Ennek felel meg, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezet - mind tevőleges, mind mulasztásban megnyilvánuló - veszélyeztetésének vagy károsításának tényét és az arra vonatkozó adatokat nyilvánosságra hozhatja a vizsgálat befejezése után. Ha a biztos a törvényben meghatározott határidőben nem kap tájékoztatást a veszélyeztetés vagy a kár elhárítására megtett intézkedésekről, vagy az intézkedések nem kielégítőek, az adatokat nyilvánosságra kell hoznia. Vonatkozik ez a hatósági intézkedések nyilvánossá tételére is; mind abban a vonatkozásban, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a kiszabott bírságokat és más szankciókat is közzéteheti, mind úgy, hogy - ha a biztos állami vagy önkormányzati szervet szólított fel intézkedésre - ennek eredményét is a közvélemény elé tárja.

A jövő nemzedékek országgyűlési biztosát emellett megilleti néhány olyan jog is, amellyel a környezetvédelmi törvény értelmében környezetvédelmi egyesületek, a miniszter vagy más hatóságok élhetnek, s amelyek a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa feladatkörébe is beleillenek. Ilyen a veszélyeztetés megszüntetésére vagy a kármegelőzésre indított per, a károsult joglemondása esetén a kártérítés érvényesítése a környezetvédelmi alap javára, a tartós környezetkárosodás bejegyeztetése az ingatlannyilvántartásba (amely nemcsak a környezet állapotáról vezetett információs rendszert egészíti ki közhitelű nyilvántartással, hanem az ingatlan tulajdonost is fellépésre készíti a szennyező ellen). Az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszer további kiépülésének és naprakész állapotban tartásának a jövő nemzedékek országgyűlési biztosának jogai, amelyeket a Javaslat tartalmaz, fontos ösztönzői lesznek. A közmeghallgatásról való tájékoztatás azt teszi lehetővé, hogy a biztos a fontos engedélyezési eljárásokról tudomást szerezzon. Az általa kezdeményezett közmeghallgatás természetesen nem része valamely hatósági eljárásnak, hanem az országgyűlés biztos nyilvánosság-munkájának eszköze.

A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának véleménynyilvánítása a nemzetközi kötelezettségvállalások előtt arra szolgál, hogy ne csak a jogszabálytervezetekkel kapcsolatban, hanem a tevékenységi területét illetően hasonlóan fontos, sőt meghatározó nemzetközi kötelezettségvállalások előtt is képviselhesse a jövő nemzedékek érdekét. A törvényjavaslat szóhasználata részben a nemzetközi egyezményekéhez igazodik. A biztos az egyezmények végrehajtásával kapcsolatos véleményével is az illetékes hatóságokhoz fordulhat. Véleményét és az arra következő hatósági reagálást természetesen nyilvánosságra hozhatja.

3.§ Elegendő a törvényben azt kiemelni, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosához bárki fordulhat. A bejelentő védelmére az általános szabályok külön utalás nélkül is érvényesek.

4.§ A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa vizsgálódását - a többi országgyűlési biztoséhoz hasonlóan - mindenkinek túrnie kell, ebben állam- és szolgálati titokra hivatkozva sem lehet őt

akadályozni. A fegyveres erőknél és a nemzetbiztonsági szolgálatoknál folytatott vizsgálat korlátaira az általános szabályok érvényesek.

Mivel a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa - úgy mint az adatvédelmi biztos is - az állami szférán kívül is, mindenkinél vizsgálódhat, a Javaslat külön kiemeli, hogy jogai gyakorlásában az üzleti titokra hivatkozva sem lehet korlátozni. Az üzleti titoknak fogalmi eleme, hogy titokban maradásához jogosultjának méltányolható érdeke fűződik. A környezet veszélyeztetése vagy károsodása ellenében azonban, különösen, ha a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felszólítására sem tesz a titokbirtokos kielégítő intézkedést, a környezetre vonatkozó adat titokban maradása nem "méltányolható".

5.§ Az Országgyűlés előtti évenkénti beszámoló minden országgyűlési biztos kötelessége. A rendkívüli meghallgatás és a kivizsgálási javaslat megismétlését e törvényjavaslatban a környezetvédelem jellege indokolja: sürgős intézkedést követelő rendkívüli események itt nagy valószínűséggel előfordulhatnak.

6. és 7.§ A hatálybalépés, megválasztás és a hivatal felállításának határideje azzal számol, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa 2001-ben megkezdí működését.

Utószó

Kötetünk végén még egy adósságot kell lerónunk. Szerzőink közül Nagy Boldizsár átfogóan elemezte a jövő nemzedékek jogai koncepció nemzetközi hátterét és történetét, és többen is utaltak azokra a hazai kezdeményezésekre, és létező törvényi megfogalmazásokra, amelyek kapcsolatba hozhatóak a Védegyelet javaslatával. Kevesen tudják azonban, hogy Magyarországon a saját és utódaink létfeltételeit védő, a környezetvédelem ügyét szolgáló független testület felállításra az első javaslat már a rendszerváltás előtt megfogalmazódott. Csapody Tamás jogász, Csizmadia Gábor építész, Gadó György Pál erdómérnök és Kiszely Károly teológus a “Negyedik Alapelv” kezdeményezés nevében 1989-ben felhívást tett közzé a sajtóban*, és ebben egy olyan testület létrehozását követelték, amelyben jelenlegi javaslatunk közvetlen előfutárát tisztelhetjük. Kötelességünknek érezzük ezért, hogy a “Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa” intézmény kialakításáról szóló kötetünkben közlétegyük felhívásukat.

“Negyedik Alapelv”

“A ma élő és a jövő nemzedékek alapvető emberi joga az ép természeti és egészséges épített környezethez – a levegővételhez – való jog, mely a jogok rangsorában közvetlenül a puszta élethez és az emberi méltósághoz való jog után következik.

A polgári demokratikus rendszerekben is jelenlevő igen mély ökológiai válság arra figyelmeztet, hogy a többségi, illetve képviseleti elv egyedüli és mechanikus alkalmazása csak igen csekély mértékben fékezi e válság további súlyosbodását. Ökológiai kérdésekben ugyanis a választók érdekeltségi csapdába kerülnek: rövid távú anyagi érdekeik sokszor saját maguk és gyermekeik létfeltételeivel kerülnek szembe, s mind az oktatás, mind a tömegkommunikációs eszközök, mind a politikai viták a

létfeltételektől elszakadva értelmezik a gazdasági életet és a "realitást". Így rövid távú anyagi érdekelttség a meghatározó.

Márpedig a tapasztalat szerint valamennyi beruházás, vállalkozás, áruféle, eszköz, anyag, sőt adórendszer mellett kínálkozik egy környezetbarát változat, ami nemritkán olcsóbb, illetve ösztársadalmi vonatkozásban is kedvezőbb megoldást jelent. Csupán az ebbe az irányba ható, arányos jogkörű, demokratikus, jogállami és független intézmény hiányzik.

Intézményes biztosítékot egy pártatlan, a politikai és gazdasági szférától független, csakis a természet érdekeit képviselő, önálló szakértőgárdával is rendelkező környezetőr testület jelenthetne. Ez a testület a klasszikus jogállam három egymást ellenőrző hatalmához (törvényhozás, kormányzás és bírászkodás) negyedikként kapcsolódna. Javaslatait és vétőit csakis az Országgyűlés módosíthatná vagy utasíthatná el nyilvános vita és alapos indoklás után. Demokratikus jogállamban is csak így biztosítható életfeltételeink elemi védelme. Ugyanakkor a parlament kontrollja véd az ökológiai problémák esetleges túlértékelésével szemben.

Ez a működési mechanizmus – bár formailag újszerű volna – tartalmilag mélységesen megfelelné a demokratikus jogállam alapelveinek. Sőt annak szerves továbbgondolását és az új helyzetre való logikus alkalmazását jelentené. A demokratikus állam hasonlóan külön jogállami biztosítérendszerrel védi az igazságszolgáltatást, a jogrendet, és nem bízza azokat mechanikus módon egyedül a formális többségi elvre.

Létfeltételeink - a természetelő és élettelen rendszerei – egyben a demokrácia és a szociális vívmányok feltételeit is jelentik. Hitelesen demokratikus és szociális társadalom ma csak az ökoszociális társadalom lehet. A szenny, a mérge, a zaj, a beton uralmának kedvező struktúrák éppen olyan veszélyesek a demokráciára, mint a diktatúra fenyegetése. Ha az alkalmas és arányos jogkörű intézményt nem hozzuk létre időben, e ponton talán pótolhatatlan hézag támad a demokrácián, s a mérge, a mocsok és a természetes környezetet zsugorító buldózerek terrorja alá kerül az ország.

Kérjük a demokratikus pártokat, szervezeteket, hogy az említett strukturális környezetvédő biztosíték (környezetőr testület)

követelésével, programba foglalásával, jelen felhívás minél nagyobb nyilvánossághoz segítségével küzdjenek a demokratikus és az emberi életre alkalmas Magyarországért. Követeljék a biztosíték alkotmányba foglalását!”